

ΒΙΗΘΗΚΗ

ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

Αντιμέτωποι με την κρίση
Το τέλος της εποχής των ακροτήτων

ΤΟΥ ΘΑΝΑΣΗ ΓΙΑΛΚΕΤΣΗ

Η δραματική οικονομική κρίση που ξέσπασε αρχικά στην Αμερική, για να συμπαρασύρει γρήγορα την Ευρώπη και να απειλεί σήμερα με αποσταθεροποίηση την παγκόσμια οικονομία, σηματοδοτεί το τέλος μιας εποχής, ίσως και το τέλος του αμερικανικού ή αγγλοσαξονικού μοντέλου του καπιταλισμού, όπως το γνωρίσαμε στις τρεις τελευταίες δεκαετίες. Ο Αμερικανός νομπελίστας οικονομολόγος Τζόζεφ Στίγκλιτς δήλωσε χαρακτηριστικά ότι η κατάρρευση της Γουόλ Στρίτ του θυμίζει την πτώση του τείχους του Βερολίνου. Τότε κατέρρευσε ο «υπαρκτός σοσιαλισμός» και σήμερα πεθαίνει, όχι απλώς μια ορισμένη μορφή του χρηματοπιστωτικού συστήματος, αλλά και ο νεοφιλελεύθερος φονταμενταλισμός της αγοράς. Πώς αλλιώς μπορούμε, αλήθεια, να περιγράψουμε το θλιβερό και παράδοξο θέαμα των ακραίων νεοφιλελεύθερων, που κρατούν το πηδάλιο της αμερικανικής οικονομίας, οι οποίοι υποχρεώνονται μέσα σε λίγες μέρες να παρέμβουν για να εθνικοποιήσουν πρώτα δύο κολοσσούς της στεγαστικής πίστης, τη Fannie Mae και τη Freddie Mac, κι έπειτα έναν ασφαλιστικό γίγαντα, όπως η American International Group;

Πανικόβλητη η ρεπουμπλικανική κυβέρνηση σπεύδει να φορτώσει στις πλάτες των Αμερικανών φορολογουμένων ένα ανυπολόγιστο βάρος, προκειμένου να αποτρέψει το μοιραίο κραχ, την πτώση των μεγαλύτερων χρηματοπιστωτικών θεσμών και το συνακόλουθο κύμα πανικού που θα παρέλυε την οικονομική ζωή.

Ο Τζόζεφ Στίγκλιτς και πάλι, σε ένα άρθρο του που δημοσιεύτηκε στις 15-7-08, πριν ξεσπάσει ανοικτά η μεγάλη κρίση, σημείωνε ανάμεσα στ' άλλα: «Ο κόσμος δεν υπήρξε ευνοϊκός απέναντι στον νεοφιλελευθερισμό, απέναντι σε εκείνη τη μυριάδα ιδεών που βασίζονται στην αντίληψη ότι οι αγορές αυτοδιορθώνονται, κατανέμουν αποτελεσματικά τους πόρους και υπηρετούν καλά το δημόσιο συμφέρον. Αυτός ο φονταμενταλισμός της αγοράς υπήρξε η προϋπόθεση του θαλασσοπνιγμού, των ριγκανόμικς και της λεγόμενης "συναίνεσης της Ουάσιγκτον" υπέρ της ιδιωτικοποίησης, της φιλελευθεροποίησης και της αποφασιστικής επικέντρωσης των ανεξαρτητών κεντρικών τραπεζών στον στόχο της συγκράτησης του πληθωρισμού». Και αφού παρέθετε έναν σφαιρικό καταστροφικό απολογισμό της νεοφιλελεύθερης πολιτικής, ο Στίγκλιτς κατέληγε με τη φράση: «Ο νεοφιλελεύθερος φονταμεντα-

Μια ακτίνα φωτός

λισμός της αγοράς υπήρξε πάντοτε μια πολιτική θεωρία στην υπηρεσία συγκεκριμένων συμφερόντων. Δεν υποστηρίχτηκε ποτέ από μίαν οικονομική θεωρία ούτε και επιβεβαιώνεται από μίαν ιστορική εμπειρία. Το να αφομοιώσουμε μια για πάντα αυτό το μάθημα θα μπορούσε να αποκαλυφθεί ότι είναι η μικρή ακτίνα φωτός σε ένα μαύρο σύννεφο που σκιάζει ήδη την παγκόσμια οικονομία».

Με αυτή την έννοια η παρούσα κρίση, παρά τις δραματικές επιπτώσεις της και το ακριβό τίμημα που θα κληθούν να πληρώσουν δισεκατομμύρια εργαζόμενοι σε ολόκληρο τον κόσμο, αντιπροσωπεύει ίσως και μίαν ευκαιρία να τερματιστεί η τριαντάχρονη κυριαρχία εκείνης της «μετα-ιδεολογίας», που υπαγορεύει τις δεσμευτικές εντολές της σε όλες σχεδόν τις κυβερνήσεις του κόσμου. Τι μας έλεγαν, πράγματι, οι κυβερνήτριες και οι πολιτικές και οικονομικές ελίτ όλα αυτά τα χρόνια; Μας έλεγαν ότι «δεν έχουμε άλλη επιλογή», ότι «δεν μπορούμε να κάνουμε τίποτε άλλο» από το να συμμορφωθούμε στις επιταγές της παγκοσμιοποιημένης αγοράς. Σε όλες σχεδόν τις χώρες του κόσμου, όσο διαφορετικές και αν ήταν οι καταστάσεις και ο βαθμός ανάπτυξης, η συνταγή της οικονομικής πολιτικής ήταν παντού η ίδια: ανταγωνιστικότητα, προτεραιότητα στην καταπολέμηση του πληθωρισμού και στη μείωση των ελλειμμάτων, απελευθέρωση των αγορών, μείωση της φορολόγησης του κεφαλαίου, ιδιωτικοποιήσεις, ευε-

λιξία της εργασίας, απορύθμιση. Η δυναμική που οργανώνει και ενισχύει η φιλελεύθερη παγκοσμιοποίηση είναι εκείνη της παροξυσμού του ανταγωνισμού ανάμεσα στα άτομα, τις επιχειρήσεις, τα κράτη και τις εθνικές οικονομίες. Η απαίτηση για προσαρμογή στις επιταγές της παγκόσμιας αγοράς επιβάλλει την προτεραιότητα του οικονομικού στοιχείου σε σχέση με το πολιτικό, των οικονομικών ελευθεριών σε σχέση με τις πολιτικές ελευθερίες. Η πολιτική εμφανίζεται έτσι αδύναμη μπροστά σε φαινόμενα όπως η αύξηση των ανισοτήτων, η διάδοση της επισφαλούς εργασίας και της φτώχειας, όχι μόνο στις αναπτυσσόμενες χώρες, αλλά ακόμη και στο εσωτερικό των πλούσιων χωρών.

Ο νεοφιλελεύθερος μονόδρομος δικαιολογείται συνήθως με το επιχείρημα ότι, αφού κανένα έθνος δεν διαθέτει τη δύναμη να ρυθμίσει και να χαλιναγωγήσει τον παγκόσμιο οικονομικό ανταγωνισμό, η πολιτική είναι υποχρεωμένη να υπακούει στα κελεύσματα των αγορών. Η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία εμφανίζει την εξέλιξη του κόσμου σαν να είναι μοιραία προκαθορισμένη από κάποιους νόμους της οικονομίας ή από την ανάπτυξη της τεχνολογίας. Αποκρύπτει έτσι ότι, κατά κανόνα, αυτή η εξέλιξη είναι το αποτέλεσμα μιας κοινωνικής και πολιτικής συγκρούσεως, στην οποία οι πολιτικές επιλογές έχουν ουσιώδη σημασία. Η ίδια η αποκαλίνωση και παροξυσμός του γενικευμένου ανταγωνισμού είναι αποτέλεσμα πολιτικών επι-

μέσα στην κρίση

λογών των κυβερνήσεων, οι οποίες ήδη από τη δεκαετία του 1970 κατέργησαν θεσμούς και δημόσιες ρυθμίσεις που καθόριζαν μέχρι τότε τους κανόνες, τον χαρακτήρα και την ένταση του διεθνούς οικονομικού παιχνιδιού.

Η ιστορία είναι λίγο ως πολύ γνωστή. Η δεκαετία του 1970 σηματοδοτεί το τέλος μιας εποχής, εκείνης του εθνικού κέϊνσιανισμού που μεταφράστηκε πολιτικά με το σοσιαλδημοκρατικό πρόνοιας στην Ευρώπη και με το New Deal στην Αμερική. Ο κέϊνσιανισμός εγκαταλείφτηκε τότε επειδή οι παραδοσιακές συνταγές του δεν μπορούσαν να θεραπεύσουν τον στασιμοληθωρισμό, που προκλήθηκε από την κατάρρευση των συμφωνιών του Μπρέτον Γουτς και την πετρελαϊκή κρίση που ακολούθησε. Στο πάνθεον των οικονομικών θεωριών η εικόνα του Τζον Μείναντ Κέϊνς αντικαταστάθηκε από εκείνη του Μίλτον Φρίντμαν, του πνευματικού πατέρα των Chicago boys, που διέδωσαν τον λόγο του σε ολόκληρο τον κόσμο, ξεκινώντας από τη Χιλή του Πινοσέι. Η Μάργκαρετ Θάτσερ στο Λονδίνο και ο Ρόναλντ Ρέικαν στην Ουάσιγκτον αναγόρευαν την απελευθέρωση και την απορύθμιση των αγορών σε οικονομικό ευαγγέλιο ολόκληρης της Δύσης. Η απελευθέρωση της οικονομίας από το βάρος του ζημιόγνου κρατικού παρεμβατισμού έγινε το σύνθημα του διεθνούς νεοσυντηρητισμού.

Ενώ η κρίση της δεκαετίας του 1930 είχε ερμηνευτεί ως αποτυχία του κυρίαρχου

τότε οικονομικού φιλελευθερισμού και είχε οδηγήσει σε μίαν αυξανόμενη παρέμβαση του κράτους, η κρίση της δεκαετίας του 1970 κατέστησε αναξιοπότες τις δημόσιες πολιτικές και ευνόησε την πολιτική επικράτηση του νεοφιλελευθερισμού. Η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία εκμεταλλεύτηκε στο έπακρο τη δυσφορία για ορισμένες υπαρκτές αρνητικές πλευρές του κρατισμού, όπως ήταν λ.χ. η τάση για αύξηση της φορολογικής επιβάρυνσης, η μη παραγωγική χρήση των πόρων σε ορισμένες περιπτώσεις, η πελατειακή φεουδοποίηση του κράτους από τα κόμματα εξουσίας, η ύπαρξη συντεχνιακών προνομίων, η τάση να ευνοούνται παρασιτικά στρώματα, το βάρος των δαπανηρών και ελάχιστα αποτελεσματικών γραφειοκρατιών κ.ά.

Η σφοδρή κριτική σε αυτές τις αρνητικές όψεις επισκόπησε τον αναγκαίο και θετικό ρόλο της κρατικής παρέμβασης σε μια σειρά τομείς. Πήραν, αντιθέτως, το προβάδισμα ο εγκωμιασμός της ιδιωτικής επιχειρηματικής πρωτοβουλίας και η επιδίωξη της φιλελευθεροποίησης και της ιδιωτικοποίησης.

Στη δεκαετία του 1980, όλες σχεδόν οι αναπτυσσόμενες χώρες εγκατέλειψαν η μία μετά την άλλη τα πολλαπλά εργαλεία δημόσιας δράσης που είχαν αναπτυχθεί μεταπολεμικά (μακροοικονομικές πολιτικές, βιομηχανική πολιτική, κοινωνική προστασία, ρύθμιση και έλεγχος των αγορών, δημόσια επιχειρηματική δραστηριότητα, φορολόγηση του πλούτου και αναδιανομή

κ.λπ.). Οι περισσότερες κυβερνήσεις υιοθέτησαν τα μονεταριστικά δόγματα και προσπάθησαν με κάθε τρόπο να μειώσουν το «βάρος» και τον ρόλο του κράτους. Ακόμα και οι κυβερνήσεις της σοσιαλδημοκρατικής Αριστεράς ή της Κεντροαριστεράς θυσίασαν τον στόχο της κοινωνικής δικαιοσύνης στον βωμό της ανταγωνιστικότητας και εφάρμοσαν πολιτικές που δεν απέκλιναν ουσιαστικά από το κυρίαρχο νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα. Ορισμένοι μάλιστα θεωρητικοί ή πολιτικοί ηγέτες της «εκσυγχρονιστικής» Αριστεράς εμφάνισαν αυτή την παραιτήση σαν ανανέωση, ταυτίζοντας έτσι τον εκσυγχρονισμό της σοσιαλδημοκρατίας με την υποτελή αποδοχή της νεοφιλελεύθερης ορθοδοξίας, με τις ιδιωτικοποιήσεις, την αποδυνάμωση του κράτους πρόνοιας, την ευελιξία της εργασίας, δηλαδή με «φιλελεύθερες» μεταρρυθμίσεις που μοιάζουν πολύ με εκείνες που προωθεί και η συντηρητική παράταξη.

Το νεοφιλελεύθερο μοντέλο θα εφαρμοστεί με καταστροφικές επιπτώσεις και στις αναπτυσσόμενες χώρες μέσα από προγράμματα και πολιτικές που προώθησαν το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Παγκόσμια Τράπεζα. Στη δεκαετία του 1990 θα επιβληθεί και στην Ανατολική Ευρώπη ως το υπόδειγμα πολιτικής που εμπνέει τη μετάβαση των χωρών του πρώην σοβιετικού συνασπισμού στην οικονομία της αγοράς. Αυτή η παγκόσμια επέκταση της οικονομίας της αγοράς συνοψίζεται συνήθως με τον όρο «παγκοσμιοποίηση».

Με την απελευθέρωση των οικονομικών συναλλαγών και της κίνησης των κεφαλαίων δημιουργήθηκε μια μεγάλη παγκόσμια και ανοικτή χρηματοπιστωτική αγορά. Κυνηγώντας το γρήγορο και εύκολο κέρδος, οι κυρίαρχοι χρηματοπιστωτικοί κύκλοι κυκλοφόρησαν σε αυτή την αγορά μια πολλαπλότητα νέων «προϊόντων». Η απορύθμιση και η απελευθέρωση των αγορών γέννησε πολλές διεθνείς οικονομικές κρίσεις στη Λατινική Αμερική, στη Νότια Ασία, στη Ρωσία και αλλού. Μια ιδιαιτερότητα της σημερινής κρίσης είναι το ότι δεν ξέσπασε στην περιφέρεια του διεθνούς οικονομικού συστήματος, αλλά πλήττει κατευθείαν το μητροπολιτικό του κέντρο.

Η παρούσα κρίση καταρρίπτει ένα προς ένα τα κυριότερα αξιώματα του νεοφιλελευθερισμού και κονιορτοποιεί τις βασικές ιδέες που είχαν αποτελέσει την πεξίδα τόσων κυβερνήσεων στα τελευταία τριάντα χρόνια. Το εύρος και ο χαρακτήρας των δημόσιων παρεμβάσεων, που γίνονται σήμερα υπό την πίεση μιας επείγουσας ανάγκης, καταδεικνύουν ότι η ιδέα του νεοφιλελεύθερου «μονόδρομου», η περίφημη

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛ. 12

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛ. 11

ΤΙΝΑ (There Is No Alternative), ήταν ένας μύθος που υπηρετούσε τα συμφέροντα της πλουτοκρατίας. Επιβεβαιώνεται ότι υπάρχουν πάντα και άλλες επιλογές, ότι ο γενικευμένος οικονομικός πόλεμος, που ευνοεί την επικράτηση των ισχυρών, δεν είναι μια μοιραία και αναπότρεπτη αναγκαιότητα. Ολοι μπορούν τώρα να αναλογιστούν και να συνειδητοποιήσουν ότι η νεοφιλελεύθερη στροφή που πραγματοποιήθηκε στον κόσμο τις τρεις τελευταίες δεκαετίες δεν είναι η φυσική ή αυτομάτη συνέπεια μιας αναπόφευκτης οικονομικής ή τεχνολογικής εξέλιξης, αλλά προέκυψε από πολιτικές αποφάσεις και υιοθετήθηκε από κυβερνήσεις που διέδιδαν ταυτόχρονα και άλλες επιλογές. Ολοι μπορούν τώρα να αντιληφθούν ότι η ιδιοτελής ή απλοϊκή πίστη στις αρετές της ελεύθερης αγοράς είναι μια αστήρικτη θεολογία, που σαρώνεται από τα δραματικά διδάγματα της ιστορικής πραγματικότητας. Τώρα ακόμα και οι νεοφιλελεύθεροι «εθνικοποιούν» αναγνωρίζοντας σιωπηλά και έμμεσα την κρυφή αλήθεια: οι ανεξέλεγκτες και αποχαλινωμένες αγορές προκαλούν ανισορροπίες, ανεργία, φτώχεια, διεύρυνση των ανισοτήτων, σπατάλες, φθορά των δημόσιων αγαθών, οικονομικές κρίσεις και οικολογικές καταστροφές. Τώρα είναι ίσως μια κατάλληλη στιγμή για να επαναπροσθεθεί η παλιά και λησμονημένη ιδέα ότι στο επίκεντρο της οικονομίας και της οικονομικής πολιτικής πρέπει να βρίσκονται ο άνθρωπος και οι ανάγκες του και επομένως ότι τα δικαιώματα των εργαζομένων και οι στόχοι της αλληλεγγύης και της κοινωνικής δικαιοσύνης δεν πρέπει να θυσιάζονται στον βωμό της ανταγωνιστικότητας και της κερδοφορίας του κεφαλαίου. Και είναι ίσως καιρός να αντιληφθούν όλοι ότι οι δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις δεν πρέπει να εκχωρούν στην αγορά τις πιο σημαντικές κοινωνικές και πολιτικές αποφάσεις.

Η παρούσα κρίση μάς υποχρεώνει όλους να επανεξετάσουμε σε βάθος τις αντιλήψεις και τις ιδέες που μέχρι τώρα εμφανίζονταν σαν αναντίρρητες αλήθειες και συναποτελούσαν τη «συμβατική σοφία» των καιρών μας. Ελπίζουμε ότι τα κείμενα και οι αναλύσεις που συλλέξαμε και παρουσιάζουμε σε αυτό το αφιέρωμα μπορεί να λειτουργήσουν ως ερεθίσματα γι' αυτό τον αναγκαίο κριτικό αναστοχασμό.

ΤΟΥ ΠΟΛ ΚΡΟΥΓΚΜΑΝ

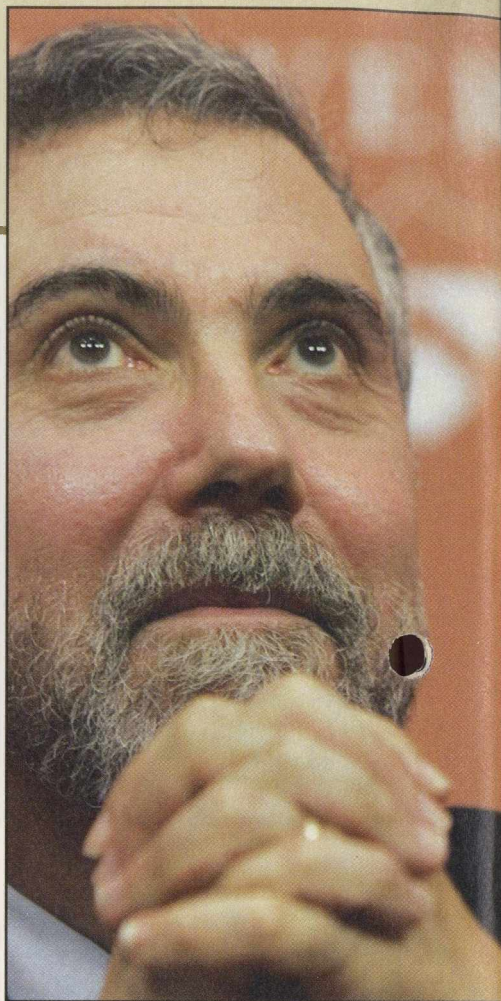
Αν ο Μπεν Μπερνάνκι (επικεφαλής της Ομοσπονδιακής Τράπεζας) θα κατορθώσει να σώσει το χρηματοπιστωτικό σύστημα από την καταστροφή, θα εγκωμιάζεται δίκαια για την ηρωική του δράση.

Στην πραγματικότητα ωστόσο θα έπρεπε να αναρωτηθούμε: Πώς τα καταφέραμε να ξαναβρεθούμε σε αυτή την κατάσταση; Γιατί το οικονομικό σύστημα χρειάζεται να σωθεί από έναν κατακλυσμό; Γιατί οικονομολόγοι με ευγενικούς τρόπους συμπεριφοράς θα πρέπει να μεταμορφωθούν σε υπερήρωες;

Η απάντηση σε αυτά τα ερωτήματα είναι, κατά βάση, ότι πληρώνουμε το τίμημα μιας επίμονης αμνησίας. Επιλέξαμε πράγματι να παραγνωρίσουμε αυτό που συνέβη στη δεκαετία του 1930 και καθώς αρνηθήκαμε επίμονα να διδαχθούμε από την ίδια μας την ιστορία, είμαστε έτοιμοι να επαναλάβουμε τα ίδια λάθη. Αντίθετα με αυτό που πιστεύει η κοινή γνώμη, η κατάρρευση της αγοράς μετοχών το 1929 δεν ήταν η πιο εύλογη και κομβική στιγμή της Μεγάλης Ύφεσης. Αυτό που μετέτρεψε μια συνήδη οικονομική υποχώρηση σε καταστροφή, που έθεσε σε κίνδυνο έναν ολόκληρο πολιτισμό, υπήρξε το κύμα των εφόδων στα υποκαταστήματα των τραπεζών, που διαδόθηκε στην Αμερική στα χρόνια 1930 και 1931.

Η κρίση του τραπεζικού συστήματος της δεκαετίας του 1930 κατέδειξε ότι χρηματοπιστωτικές αγορές στερούμενες κανονιστικών ρυθμίσεων και ελέγχων μπορούσαν να οδηγηθούν πολύ εύκολα σε μια καταστροφική χρεοκοπία. Με το πέρασμα των δεκαετιών ωστόσο, λησμονήσαμε αυτό το σημαντικό μάθημα. Τώρα οφείλουμε να το ξαναδιδαχθούμε με ακριβό τίμημα.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα το πρόβλημα, είναι αναγκαίο να κατανοήσουμε με τι ασχολούνται οι τράπεζες. Αυτές υπάρχουν για να βοηθούν τη συμφιλώση των αλληλοσυγκρουόμενων επιθυμιών των αποταμιευτών από τη μια μεριά και εκείνων που παίρνουν τα δάνεια από την άλλη. Οι αποταμιευτές θέλουν την πλήρη ελευθερία, δηλαδή την πρόσβαση στα λεφτά τους ύστερα από μίαν εξαιρετικά σύντομη προειδοποίηση. Οι δανειζόμενοι και οι εγγυητές δανείων θέλουν δέσμευση, θέλουν να μη διατρέχουν τον κίνδυνο να αντιμετωπίσουν αιφνίδιες απαιτήσεις απόδοσης της οφειλής τους.

Το λησμονημένο μάθημα του 1929

Κατά κανόνα οι τράπεζες ικανοποιούν και τις δύο αυτές επιθυμίες. Οποιος έχει λογαριασμούς καταθέσεων μπορεί να έχει πρόσβαση σε αυτούς όποτε το επιθυμεί, ενώ το μεγαλύτερο μέρος των κεφαλαίων που έχουν κατατεθεί σε μια τράπεζα χρησιμοποιείται για τη χορήγηση μακροπρόθεσμων δανείων. Ο λόγος για τον οποίο αυτός ο μηχανισμός λειτουργεί είναι το ότι οι αναλήψεις συνήθως ισοσταθμίζονται λίγο ως πολύ από νέες καταθέσεις, και συνεπώς μια τράπεζα χρειάζεται μόνον ένα μέτριο απόθεμα μετρητών για να τηρεί τις υποσχέσεις της. Μερικές φορές όμως – με βάση τίποτε περισσότερο από μίαν απλή φήμη – οι τράπεζες υποχρεώνονται να αντιμετωπίσουν μίαν αληθινή έφοδο στα υποκαταστήματά τους από πολλούς ανθρώπους που προσπαθούν να πάρουν τα κεφάλαιά τους την ίδια στιγμή. Αν μια τράπεζα, που δέχεται μια παρόμοια έφοδο από τους δικαιούχους των καταθέσεων, βρεθεί να στερείται την αναγκαία ρευστότητα για να αντιμετωπίσει τη ζήτηση, θα μπορούσε να χρεοκοπήσει ακόμα και αν η αρχική φήμη ήταν εντελώς ανυπόστατη.

Υπάρχει όμως και κάτι χειρότερο. Οι έφοδοι στις τράπεζες μπορεί να είναι μεταδοτικές. Αν οι δικαιούχοι των καταθέσεων μιας τράπεζας χάσουν τα κεφάλαιά τους, είναι εύλογο κι εκείνοι που έχουν λογαριασμούς σε άλλες τράπεζες να ανησυχήσουν, πυροδοτώντας έτσι μίαν αλυσιδωτή αντίδραση. Μπορεί, προφανώς, να επέλθουν οικονομικές επιπτώσεις ακόμη μεγαλύτερης σημασίας. Καθώς οι τράπεζες που επιβίωσαν προσπαθούν να βρουν λύση στο πρόβλημα ζητώντας την εξοφλήση των δανείων, μπορεί να δημιουργηθεί ένας φαύλος κύκλος, με βάση τον οποίο οι έφοδοι στα υποκαταστήματα προκαλούν μια πιστωτική στενότητα, η οποία οδηγεί σε έναν μεγαλύτερο αριθμό χρεοκοπιών και επομένως σε περισσότερα χρηματοδοτικά προβλήματα για τις τράπεζες κ.ο.κ.

Αυτό, με δυο λόγια, συνέβη στα 1930-31 και μετέτρεψε τη Μεγάλη Ύφεση στη μεγάλη καταστροφή που αυτή υπήρξε. Το Κογκρέσο προσπά-

θες εις εγγυημένες σε ομοσπονδιακό επίπεδο σε τράπεζες καταθέσεων και οι τράπεζες χρησιμοποιούσαν αυτά τα κεφάλαια για να χορηγούν δάνεια. Με το πέρασμα του χρόνου όμως αυτό το σύστημα αντικαταστάθηκε εν μέρει από ένα άλλο, στο οποίο οι αποταμιευτές επένδυναν τα κεφάλαιά τους σε επενδυτικά ταμεία που αγόραζαν τιλοποιημένα χρεόγραφα, τα οποία μέσω ειδικών επενδυτικών οδών κατέληγαν σε τίλους δημιουργημένους από εγγυημένες υποθήκες. Και όλα αυτά χωρίς την ελάχιστη σκιά κανονιστικής ρύθμισης. Με το πέρασμα του χρόνου το σκιώδες τραπεζικό σύστημα ανέλαβε τον έλεγχο όλο και περισσότερων τραπεζικών δραστηριοτήτων, επειδή οι ανεξέλεγκτοι παράγοντες αυτού του συστήματος εμφανίζονταν να προσφέρουν καλύτερους όρους από τις κανονικές τράπεζες. Στο μεταξύ, όλοι εκείνοι που ανησυχούσαν για το γεγονός ότι αυτός ο νέος τολμηρός κόσμος του χρήματος στερούνταν εντελώς από

θησε να ενεργήσει έτσι ώστε κάτι παρόμοιο να μην επαναληφθεί ποτέ πια.

δημιούργησε ένα σύστημα κανονιστικών ρυθμίσεων και εγγυήσεων, που συνδιαμόρφωσαν ένα δίκτυο ασφαλείας για το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Κι έζησαν όλοι ευτυχισμένοι και ικανοποιημένοι. Για λίγο καιρό ωστόσο, και όχι για πάντα. Η Γουόλ Στριτ δυσφορούσε πολύ για τις κανονιστικές ρυθμίσεις, οι οποίες περιόριζαν μεν τους κινδύνους, αλλά περιορίζαν και τα δυνητικά κέρδη. Σιγά σιγά αποδεσμεύτηκε από αυτούς τους κανόνες, εν μέρει πείθοντας τους πολιτικούς να χαλαρώσουν τα χαλινάρια, αλλά κυρίως δημιουργώντας ένα «σκιώδες τραπεζικό σύστημα». Αυτό το τελευταίο βασίζονταν σε πολύπλοκες χρηματοπιστωτικές συμφωνίες, οι οποίες απέβλεπαν στο να υπερφαλαγγίσουν τις κανονιστικές ρυθμίσεις που είχαν σχεδιαστεί για να εγγυώνται ότι οι τραπεζικές δραστηριότητες είναι ασφαλείς. Για παράδειγμα, στο παλιό σύστημα οι αποταμιευτές είχαν κατα-

προστατευτικό δίκτυο, λοιδορούνταν ως αδεράπεντοι οπισθοδρομικοί.

Στην πραγματικότητα ωστόσο, μέχρι πριν από λίγο καιρό, το γλεντούσαμε σαν να ήμασταν στο 1929. Δυστυχώς, τώρα ήρθε το 1930. Η χρηματοπιστωτική κρίση που τώρα βρίσκεται σε εξέλιξη, είναι ουσιαστικά μια εκσυγχρονισμένη εκδοχή του κύματος των εφόδων στις τράπεζες, που πριν από τρεις γενιές έπληξε το έθνος. Οι άνθρωποι δεν παίρνουν πλέον τα λεφτά τους από τις τράπεζες για να τα κρύψουν κάτω από το στρώμα του κρεβατιού τους, αλλά κάνουν το σημερινό ισοδύναμο: παίρνουν τα λεφτά τους από το σκιώδες τραπεζικό σύστημα, για να τα τοποθετήσουν σε κρατικά ομόλογα.

Η έκβαση αυτού του εγχειρήματος είναι, σήμερα όπως και τότε, ένας φαύλος κύκλος χρηματοπιστωτικής συρρίκνωσης. Εφτάσε η ώρα να διδαχθούμε γι' άλλη μια φορά το μάθημα της δεκαετίας του 1930 και να θέσουμε οριστικά υπό έλεγχο το χρηματοπιστωτικό σύστημα.

Τρεις ελέφαντες σε ένα δωμάτιο

ΤΟΥ ΤΖΕΡΕΜΙ ΡΙΦΚΙΝ

Η κρίση δεν είναι μία, αλλά τρεις. Η χρηματοπιστωτική κρίση είναι εκείνη για την οποία όλοι μιλούν, αλλά είναι οι ταυτόχρονες κρίσεις, η ενεργειακή και η κλιματική με την παγκόσμια άνοδο της θερμοκρασίας, που την καθιστούν χειρότερη από τις άλλες κρίσεις που έχουμε γνωρίσει, συμπεριλαμβανομένης κι εκείνης του 1929. Καθεμιά από αυτές τις κρίσεις τροφοδοτεί και επιταχύνει τις άλλες.

Ας ξεκινήσουμε από την πρώτη. Στις Ηνωμένες Πολιτείες βγαίνουμε τώρα από σχεδόν είκοσι χρόνια τρελών δαπανών που βασίζονταν στις πιστωτικές κάρτες. Με αυτόν τον τρόπο υποστηρίξαμε την οικονομία μας αλλά και τις ξένες οικονομίες. Όμως, ενώ το 1991 είχαμε το 9% των αποταμιεύσεων, σήμερα βρισκόμαστε στο «αρνητικό εισόδημα», ένα οξύμωρο που λέει ότι ξοδεύουμε περισσότερα από όσα κερδίζουμε. Με μισθούς στάσιμους που, με όρους αγοραστικής δύναμης, έχουν μειωθεί. Έτσι οι τράπεζες, αφού μας χάρισαν τις κάρτες Visa, σκέφτηκαν να επινοήσουν κάτι άλλο. Να δίνουν δάνεια σε ανθρώπους που δεν είχαν τη δυνατότητα να τα εξοφλήσουν. Με τις συνέπειες που παρακολουθούμε σήμερα.

Σε αυτή την κρίση προστίθεται και η ενεργειακή κρίση. Στις 11 Ιουλίου, όταν το πετρέλαιο έφτασε τα 147 δολάρια το βαρέλι, αγγίξαμε αυτό που εγώ αποκαλώ «κορυφή της παγκοσμιοποίησης», ένα κομβικό σημείο χωρίς επιστροφή. Όλες οι τιμές αυξήθηκαν επειδή το πετρέλαιο χρησιμοποιείται για την παραγωγή όλων των εμπορευμάτων. Η αγοραστική δύναμη έπεψε, ο πληθωρισμός ανέβαινε και η οικονομία έμενε στάσιμη. Ακόμα και όταν το κόστος του πετρελαίου μειώθηκε, όπως συνέβη τις τελευταίες εβδομάδες, δεν υπήρξε κάποιο διορθωτικό αποτέλεσμα. Επειδή η αλήθεια είναι ότι ο μαύρος χρυσός είχε φτάσει στο κορυφαίο σημείο της καμπύλης του ήδη το 1979. Από τότε η διάθεσή του δεν θα μπορούσε να αυξάνει και αυτό θα είχε επιπτώσεις στην τιμή του.

Η τρίτη κρίση είναι η πιο νέα κρίση, εκείνη της άνοδου της θερμοκρασίας του πλανήτη. Οι

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΣΤΗ ΣΕΛ. 14

ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΣΕΛ. 13

κυκλώνες πολλαπλασιάζονται και σαρώνουν μαζί με τις ανθρώπινες ζωές και δισεκατομμύρια δολάρια. Πράγμα που οι ασφαλιστικές εταιρείες δεν κατορθώνουν πλέον να το καλύπτουν. Η επίπτωση της κλιματικής αλλαγής στη γεωργία είναι βαρύτατη. Και αυτός ο παράγοντας (αν και οι δύο άλλες κρίσεις είναι ήδη αρκετά περίπλοκες για να λυθούν) είναι εκείνος που δυσκολότερα μπορεί να αναχαιτιστεί βραχυπρόθεσμα.

Ενας τρόπος υπάρχει για να αναχαιτίσουμε αυτές τις κρίσεις: να συγκεντρώσουμε την προσοχή μας στην αυγή της τρίτης βιομηχανικής επανάστασης μάλλον, παρά στη δύση της δεύτερης, στο μέλλον και όχι στο παρελθόν. Εξηγούμαι. Στηριζόμενοι στις ανανεώσιμες μορφές ενέργειας, κατασκευάζοντας οικολογικές κατοικίες, ηλεκτρικά αυτοκίνητα κ.ο.κ., θα μπορούσαμε να αναωογονήσουμε την πραγματική οικονομία, που αυτά τα χρόνια δυστυχώς παραμελήθηκε προς όφελος της χρηματοπιστωτικής οικονομίας.

Το ένα τρισεκατομμύριο δολάρια των Αμερικανών φορολογουμένων που ήδη ξοδεύεται για τις διάφορες διασώσεις από τη Φάνι Μεί και Φρέντι Μακ κι έπειτα, θα αρκούν για να καλύψουν ένα πολύ μικρό μέρος της τρύπας. Το ζητούμενο είναι να ισοσκελίσουμε περίπου είκοσι χρόνια συσσώρευσης χρεών. Είναι ένα απλοϊκό σχέδιο που δεν θα λειτουργήσει. Καλύτερα να ξοδεύαμε αυτά τα χρήματα για να χρηματοδοτήσουμε μια γρήγορη μετάβαση στην τρίτη βιομηχανική επανάσταση, που θα αντιστρέψει την τάση εγκαίνιαζοντας μια νέα θετική περίοδο και δημιουργώντας εκατομμύρια θέσεις εργασίας.

Γνωρίζω ότι οι άνθρωποι θα ήθελαν να βγούμε από αυτό το τέλμα αύριο, αλλά αυτό δεν είναι δυνατό. Από μια άποψη βρισκόμαστε σε μια κατάσταση χειρότερη και από την περίοδο της μεγάλης ύφεσης της δεκαετίας του '30. Τότε υπήρχε μια τερατώδης πιστωτική κρίση, αλλά υπήρχε άφθονη ενέργεια, και βέβαια δεν μιλούσαν για την παγκόσμια άνοδο της θερμοκρασίας. Σήμερα αυτοί οι τρεις ελέφαντες κινούνται όλοι μέσα σε ένα μικρό δωμάτιο. Και δεν υπόσχονται τίποτε καλό. Η Ευρώπη υποφέρει από την κρίση στις ΗΠΑ, αλλά οι οικογένειες έχουν αποταμιεύσεις, διαθέτει ένα ισχυρό νόμισμα και περισσότερες εξαγωγές. Είναι ένα κοινωνικό μοντέλο λιγότερο άδικο. Τα χρόνια του αχαλίνωτου νεοφιλελευθερισμού εκτόπισαν τις ΗΠΑ από τη θέση του οικονομικού ηγέτη του κόσμου.

ΤΟΥ ΤΖΟΖΕΦ ΣΤΙΓΚΛΙΤΣ

Η παγκόσμια οικονομία ζει μια χρηματοπιστωτική κρίση. Μειώνονται οι πιστώσεις, αυξάνονται οι χρεοκοπίες και στις χρηματοπιστωτικές αγορές καταγράφονται παρεμβάσεις χωρίς προηγούμενο από την Ομοσπονδιακή Τράπεζα και από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Το πρόβλημα γεννήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες με την αγορά των στεγαστικών δανείων υψηλού ρίσκου, με τα οποία ενάμισι εκατομμύριο Αμερικανοί έχασαν ήδη την κατοικία τους (πολλοί από αυτούς έχασαν και τις αποταμιεύσεις μιας ζωής) και άλλα δύο εκατομμύρια, σύμφωνα με τις προβλέψεις, θα έχουν την ίδια τύχη την προσεχή χρονιά. Διεξάγεται συζήτηση για τη σοβαρότητα των ζημιών, για το μέγεθος και τη διάρκεια της κάμψης της οικονομικής δραστηριότητας. Η αβεβαιότητα γεννιέται από το γεγονός ότι αγνοούμε το πόσο θα μειωθούν οι τιμές των ακινήτων. Οι πιο αξιόπιστοι ειδικοί προβλέπουν μίαν ολική πτώση της τάξης τουλαχί-

στράπεζες κατέδειξαν ότι δεν είναι ικανές να διαχειριστούν τον κίνδυνο. Τα προϊόντα που διαφημίστηκαν ως υποστηρικτικά εργαλεία για τη διαχείριση του κινδύνου στην πραγματικότητα δημιουργούσαν νέους κινδύνους και ήταν τόσο περίπλοκα, ώστε ούτε και οι ίδιες οι τράπεζες δεν φαινόταν να κατανοούν πλήρως τις επιπτώσεις τους. Παρά την ικανότητα που επέδειξαν στη δημιουργία νέων προϊόντων διαχείρισης του κινδύνου, οι τράπεζες δεν κατόρθωσαν να προσφέρουν τα προϊόντα που θα υπηρετούσαν τις ανάγκες του μέσου Αμερικανού. Το αποτέλεσμα δεν είναι μόνον η οικονομική καταστροφή, αλλά κι ένα κοινωνικό πρόβλημα. Οι υποστηρικτές των τραπεζών υποστηρίζουν ότι τα νέα δάνεια έδωσαν την ευκαιρία να αποκτήσουν δικό τους σπίτι σε όσους διαφορετικά δεν θα είχαν ποτέ μια τέτοια δυνατότητα. Ναι, αλλά για κάποιους μήνες μόνο, για να το χάσουν έπειτα μαζί με όλες τις αποταμιεύσεις τους. Στο τέλος αυτής της καταστροφής το ποσοστό εκείνων που θα διαθέτουν δικό τους σπίτι θα είναι μικρότερο από πριν.

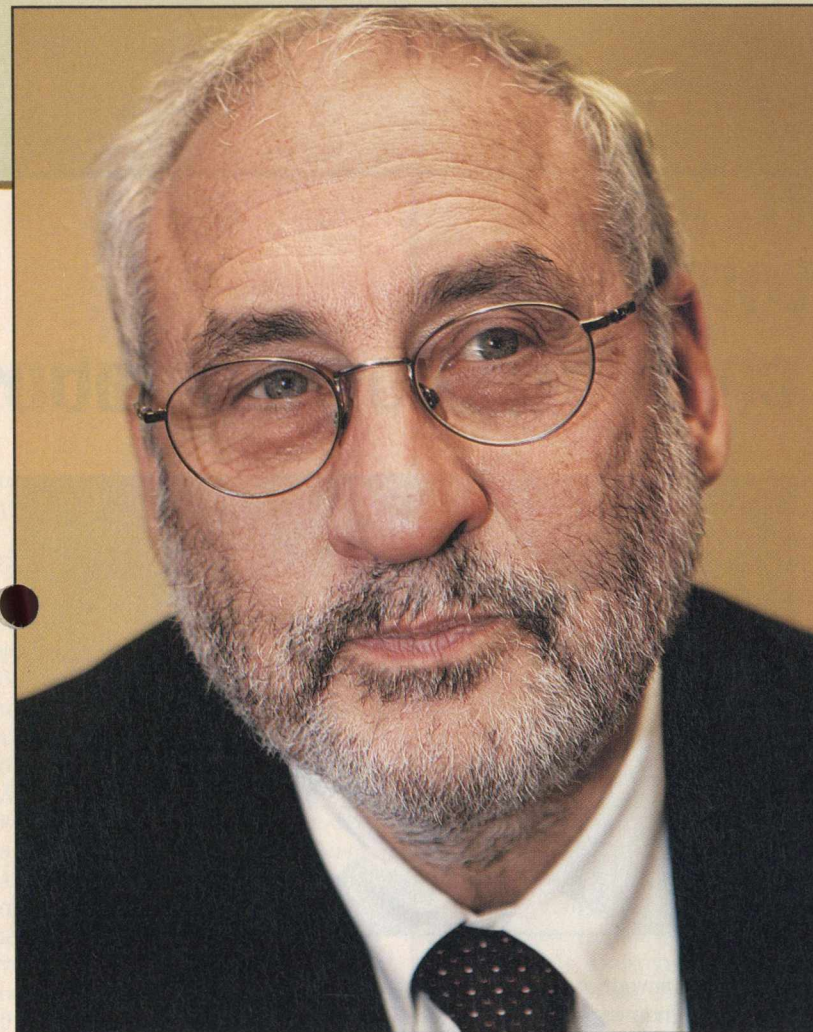
Η τρέλλα των ανεξέλη εγκτων αγορών

στον του 20-30%. Δεν γνωρίζουμε έπειτα μέχρι ποιο σημείο θα είναι αποτελεσματικές οι κυβερνητικές παρεμβάσεις. Είναι βέβαιο ότι η κατάσταση θα επιδεινωθεί ακόμη περισσότερο, πριν αρχίσει να βελτιώνεται. Τα προβλήματα έχουν μόλις αρχίσει να περνούν από τον χρηματοπιστωτικό τομέα στην πραγματική οικονομία.

Αυτή η ιστορία μάς λέει πολλά για τον σύγχρονο καπιταλισμό και για τα συστήματα ρύθμισης. Η συμφωνία της Βασιλείας ήταν στην πραγματικότητα ένα σύστημα αυτορύθμισης. Ζητούσε από τις τράπεζες να αποκτήσουν έγκυρα συστήματα διαχείρισης του κινδύνου. Δεν όφειλαν όμως να το κάνουν αυτό από μόνες τους.

Τα χρηματοπιστωτικά συστήματα έχουν δύο βασικές λειτουργίες: τη διαχείριση του κινδύνου και τον καθορισμό της χρήσης του κεφαλαίου. Οι

Δεν είναι καλύτερη η επίδοση των χρηματοπιστωτικών αγορών στο άλλο κύριο καθήκον τους, τον καθορισμό της χρήσης του κεφαλαίου. Δεν είναι η πρώτη φορά. Όπως είχαν επενδύσει υπερβολικά κεφάλαια στις τηλεπικοινωνίες και στις νέες τεχνολογίες στα τέλη της δεκαετίας του '90, αυτή τη φορά επένδυσαν υπερβολικά κεφάλαια στον στεγαστικό τομέα. Αναμφίβολα η δράση ορισμένων τομέων υπήρξε αξιοθαύμαστη: οι εταιρείες επιχειρηματικών συμμετοχών (venture capital) χρηματοδότησαν την ανανέωση στην υψηλή τεχνολογία, στις βιοτεχνολογίες και τώρα στις «πράσινες» τεχνολογίες. Αλλά αυτές οι επιχειρήσεις της Σίλικον Βάλεϊ απέχουν χιλιάδες χιλιόμετρα από τις χρηματοπιστωτικές ιντριγκες της Νέας Υόρκης. Οι τραπεζίτες της ανατολικής ακτής πολλές φορές έφτιαξαν και

διέλυσαν επιχειρήσεις, αποκομίζοντας πελώρια κέρδη. Τα παράγωγα που δημιουργήθηκαν διευκόλυναν την κερδοσκοπία και κατέστησαν πιο απλό το να αποκτήσει κανείς ένα υψηλό οικονομικό κίνητρο. Αλλά ποιο είναι το χειροπιαστό αποτέλεσμα, ποια είναι τα αληθινά μακροπρόθεσμα αποτελέσματα, εκτός από το ότι γέμισαν οι τσέπες ορισμένων;

Η συμφωνία της Βασιλείας εμπιστευόταν τις υπηρεσίες αξιολόγησης, εκείνες τις ίδιες υπηρεσίες που είχαν ένα όχι και τόσο αξιοζήλευτο παρελθόν εσφαλμένων κρίσεων. Η επίδοσή τους δεν υπήρξε καλύτερη σήμερα, και αυτό δεν προξενεί έκπληξη με δεδομένα τα όσα προαναφέραμε αλλά και την υπαρκτή σύγκρουση συμφερόντων (πληρώνονται από τις ίδιες τις εταιρείες των οποίων αξιολογούν τα προϊόντα). Δίνοντας όμως την έγκριση

τους στη χρηματιστική αλχημεία των τραπεζών, που μετέτρεπαν τα επισφαλή δάνεια σε «εγγυημένους» τίτλους «υψηλής αξίας», τους οποίους μπορούσαν να αποκτήσουν τα ασφαλιστικά ταμεία και άλλοι πιστωτές, έπαιξαν έναν θεμελιώδη ρόλο στη δημιουργία του σημερινού προβλήματος.

Ήταν σαφές ότι κάτι δεν πήγαινε καλά, και δεν το λέω αυτό με την όψιμη γνώση του σήμερα. Όπως και πολλοί άλλοι, έτσι κι εγώ είδα την κρίση να έρχεται, σήματα συναγερμού, αλλά ούτε οι ρυθμιστικές αρχές ούτε οι αγορές άκουσαν το σήμα κινδύνου. Πίστευαν ότι οι τιμές των ακινήτων θα μπορούσαν να συνεχίσουν να ανεβαίνουν, παρότι το πραγματικό εισόδημα έπεφτε. Χορηγούσαν δάνεια σε οποιονδήποτε. Δεν χρειαζόταν καν να βεβαιώσει το εισόδημά του.

Ορισμένα δάνεια χορηγούνταν με τη

δυνατότητα της εξόδου από αυτά, αν οι τιμές των σπιτιών μειώνονταν. Ακόμα και οι λιγότεροι επιτήδευοι δανειζόμενοι κατόρθωναν να κατανοήσουν ότι όσο περισσότερο χρήμα δανείζονταν τόσο περισσότερο μπορούσαν να κερδίσουν. Αλλά υπήρχε σαφώς κάτι το παράξενο. Το να χαρίζουν χρήμα δεν ταιριάζει με το μοντέλο επιχειρηματικής δράσης των τραπεζών ή πολύ περισσότερο το να το χαρίζουν στους φτωχούς (στα στελέχη τους ναι, μέσα από τις πελώριες αμοιβές). Συνέβαινε κάτι απλό: οι τράπεζες ήταν προσελωμένες στην παραγωγή άχρηστων χαρτιών, ώστε να μπορούν να τα προσφέρουν σε αδαείς αγοραστές σε όλο τον κόσμο. Το σύστημα λειτουργούσε. Πώς είναι όμως δυνατό οι ρυθμιστικές αρχές να μην είχαν αντιληφθεί ότι συντελούνταν κάτι βαθιά ανησυχητικό;

Η φύσκα των στεγαστικών δανείων τροφοδοτούσε την κατανάλωση. Εβγαίναν χρήματα από τα σπίτια σε φρενιτιώδη ρυθμό. Οι αποταμιεύσεις των οικογενειών εξανεμιζονταν. Αλλά ούτε οι επενδυτικές τράπεζες ούτε οι ρυθμιστικές αρχές εκδήλωναν ανησυχία για τη βιωσιμότητα του συστήματος. Οι ρυθμιστικές αρχές κοιμούνταν. Τώρα η Ομοσπονδιακή Τράπεζα δίνει οδηγίες για πιο αυστηρές ρυθμίσεις. Κλασικό παράδειγμα του να κλείνεις τον στάβλο στα βοδια που το 'σκασαν. Ήταν πάρα πολλοί εκείνοι που έκαναν τρέλες στις χρηματοπιστωτικές αγορές και οι ρυθμιστικές αρχές δεν ήθελαν να τους χαλάσουν τη γιορτή.

Τώρα που ξέσπασε η κρίση, πολλοί από εκείνους που επωφεληθήκαν από τις ακρότητες της Γουόλ Στριτ ήδη κρούουν τον κώδωνα του κινδύνου: προσοχή στις υπερβολικές αντιδράσεις -λένε-, ως αποφυγούμε την επιβολή πολλών κανόνων. Κατά τη γνώμη μου, διατρέχουμε έναν πολύ μεγαλύτερο κίνδυνο: οφείλουμε να αποφυγούμε μίαν αντίδραση κατώτερη από το μέγεθος του προβλήματος.

Αυτή η κρίση έχει πολλά να μας διδάξει για την οικονομία της αγοράς, για την αναγκαιότητα και τον τύπο των κανόνων, για το πώς μπορεί να εδραιωθεί η σωστή ισορροπία ανάμεσα στις αγορές και στο κράτος. Το ότι αγνοούμε αυτά τα μαθήματα μας εκθέτει σε σοβαρούς κινδύνους.

Ζαν-Πολ Φιτουσί: «Οι κρίσεις είναι στα γονίδια του καπιταλισμού»

—Καθηγητή Φιτουσί, τι συμβαίνει; Είμαστε μόνο στην αρχή μιας ύφεσης που θα μας κάνει όλους φτωχότερους;

—Αν κάνουμε μια αναφορά στην ιστορία, οι περιοδικές οικονομικές κρίσεις είναι σύμφυτες στο καπιταλιστικό σύστημα. Αλλά η τωρινή κρίση έχει μία ιδιαιτερότητα. Θα έλεγα ότι είναι μια κρίση της κατανόησης. Έχουμε την εντύπωση, η οποία εξάλλου είναι πραγματικότητα, ότι οι ίδιοι οι πρωταγωνιστές δεν κατανοούν τι κάνουν και δεν κατανοούν πλέον το σύστημα. Έχουν δημιουργήσει προϊόντα τόσο πολύπλοκα, των οποίων κανείς δεν ξέρει πλέον πώς να υπολογίσει την αξία, και επομένως αυτή η αξία καταρρέει. Τώρα βρισκόμαστε στη στιγμή της κατάρρευσης αυτής της αξίας.

—Προς στιγμήν πρόκειται μάλλον για μια κρίση κατανόησης και λιγότερο για μια γενικευμένη κρίση εμπιστοσύνης;

—Η κρίση αφορά τους παράγοντες του τραπεζικού συστήματος. Δεν έχουν πλέον εμπιστοσύνη στους εαυτούς τους, και επομένως δεν έχουν εμπιστοσύνη στους άλλους. Γνωρίζοντας σε ποια κατάσταση βρίσκονται, δεν έχουν πλέον την επιθυμία να δανείζουν χρήματα ο ένας τον άλλον. Ετσι το σύστημα μπλοκάρει. Κατά κανόνα, πράγματι, τα αποθεματικά είναι ένα τμήμα των δανείων. Οι τράπεζες έχουν διαρκώς ανάγκη να αναχρηματοδοτούνται μέσω της διατραπεζικής αγοράς, επειδή δανείζουν περισσότερα από όσα έχουν στα ταμεία τους. Τώρα αυτή η αγορά δεν λειτουργεί πλέον. Και επειδή δεν μπορούν πλέον να αναχρηματοδοτηθούν, βρισκόμαστε μπροστά στον μεγάλο κίνδυνο να μην μπορούν πλέον να δανείζουν τις οικογένειες και τις επιχειρήσεις. Αυτό μπορεί να οδηγήσει στην ολική ασφυξία του συστήματος, με τη συνακόλουθη παρά-

λυση της οικονομικής δραστηριότητας, την αύξηση της ανεργίας, την επανάληψη αυτού που έγινε στη δεκαετία του 1930.

—Βρισκόμαστε επομένως στο χείλος του γκρεμού ενός άλλου 1929;

—Δεν το νομίζω, επειδή σήμερα οι κυβερνήσεις δεν κάνουν τα ίδια λάθη που έκαναν τότε. Ακόμη και οι πιο νεοφιλελεύθεροι εθνικοποιούν τις τράπεζες. Κλείνουν τη μύτη τους, αλλά εθνικοποιούν, με σκοπό να αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη στο σύστημα. Οι ΗΠΑ ζουν μια κατά βάση καλή εμπειρία, αν και υπάρχει συζήτηση και το σχέδιο θα μπορούσε να βελτιωθεί. Ο Πόλσον κάνει μια προσπάθεια να αποκαταστήσει την εμπιστοσύνη μεταξύ των παραγόντων του συστήματος, οι οποίοι, αν και δεν κατανοούν τι συμβαίνει, θα πρέπει να ξαναβρουν αυτή την εμπιστοσύνη, εφόσον δεν έχουν επβαρυνθεί από στοιχεία του ενεργητικού τους που δεν μπορούν να αξιολογηθούν.

—Διαφορετικά από τις ΗΠΑ, η Ευρώπη διακατέχεται από αναβλητικότητα. Γαλλία και Γερμανία δεν συμφωνούν, η Ιρλανδία βαδίζει τον δικό της δρόμο. Αν καταρρεύσει μια τράπεζα που έχει υποκαταστή-

ματα σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, τι θα συμβεί;

—Στην Ευρώπη είναι τα κράτη αυτά που γίνονται εγγυητές, εθνικοποιώντας τις τράπεζες με αυξήσεις κεφαλαίου. Αυτό συνέβη, για παράδειγμα, με την Dexia. Και αν οι Ευρωπαίοι δεν κατορθώσουν να συνεννοηθούν για ένα κοινό σχέδιο, θα είναι η χώρα όπου η τράπεζα έχει την κύρια έδρα της αυτή που θα κληθεί να αντιμετωπίσει το πρόβλημα. Ο Σαρκοζί πρότεινε ένα κοινό ευρωπαϊκό ταμείο 300 δισεκατομμυρίων ευρώ. Οι Γερμανοί είπαν «όχι», και συνεπώς αυτό το σχέδιο δεν θα γίνει. Ετσι σε αυτή την κρίση εμφανίζεται η θεμελιώδης διαφορά μεταξύ Ηνωμένων Πολιτειών και Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι ΗΠΑ είναι ικανές να κινητοποιηθούν γρήγορα, ενώ τα ευρωπαϊκά κράτη αντιδρούν ασυντόνιστα.

—Από πού βγήκαν όλα αυτά τα χρήματα για να σωθούν οι τράπεζες, αφού εδώ και πολλά χρόνια οι κυβερνήσεις επαναλαμβάνουν ότι τα ταμεία είναι άδεια, όταν τους ζητούν να χρηματοδοτήσουν κοινωνικά προγράμματα;

—Μας κοροϊδευαν πάντα όταν μας έλεγαν ότι τα ταμεία ήταν άδεια. Είναι

απλώς ένας τρόπος για να αντιστέκονται σε αιτήματα για δαπάνες.

Τα ταμεία όμως δεν είναι ποτέ άδεια, επειδή τα ταμεία του κράτους είναι οι τσέπες των πολιτών. Το κράτος μπορεί πάντα να προσφεύγει στους φόρους και τα ταμεία δεν θα είναι άδεια όσο δεν θα είναι άδειες οι τσέπες των πολιτών. Σήμερα όμως τα σχέδια για τις τράπεζες δεν είναι τρέχουσα δαπάνη αλλά είναι επενδύσεις. Με λίγα λόγια, τα κράτη ξοδεύουν δισεκατομμύρια για να αγοράσουν τίτλους και τράπεζες με μικρή αξία. Αλλά σε 4 ή 5 χρόνια αυτοί οι τίτλοι και αυτές οι τράπεζες μπορεί να έχουν σημαντική αξία. Είναι ακριβώς αυτό που έγινε στην Κορέα, η οποία είχε αντιδράσει στην ασιατική κρίση του 1998-99 εθνικοποιώντας το τραπεζικό σύστημα. Υστερα από πέντε χρόνια το ξαναπούλησε πετυχαίνοντας αξιοσημείωτα κέρδη. Με άλλα λόγια, αυτός ο τύπος επένδυσης έχει ισχυρές δυνατότητες, ενώ το να μην κάνει κανείς τίποτε συνεπάγεται τον κίνδυνο μιας κατάρρευσης της οικονομίας και μιας γενικευμένης ένδειας.

—Σήμερα η δημόσια παρέμβαση και αύριο η πορεία θα συνεχιστεί όπως πριν; Δεν θα υπάρξει κάποια βαθύτερη αλλαγή του συστήματος;

—Αυτή τη στιγμή πρέπει να δράσουμε γρήγορα. Σε αντίθετη περίπτωση οδηγούμαστε κατευθείαν στην καταστροφή. Επειτα θα πρέπει να σκεφτούμε για το πώς θα βελτιώσουμε τους κανόνες και τις ρυθμίσεις. Ας μην έχουμε όμως αυταπάτες. Γνωρίζουμε ότι σε περίπου 20 χρόνια μια παρόμοια κρίση θα κάνει ξανά την εμφάνισή της. Οι οικονομικές κρίσεις είναι μέσα στα γονίδια του καπιταλιστικού συστήματος.

** Η συνέντευξη αυτή του Γάλλου οικονομολόγου Ζαν - Πολ Φιτουσί δημοσιεύτηκε στην ιταλική εφημερίδα «Il Manifesto» στις 3-10-08.*

Ο Γκρίνσπαν κοίταζε αήλου

ΤΟΥ ΡΟΜΠΕΡΤ ΡΑΪΧ

Ο Χανκ Πόλσον έμεινε απαθής και έτσι η Lehman Brothers χρεοκόπησε. Αυτό είναι το τέλος του δημόσιου ελέγχου του καπιταλισμού; Ούτε κατά διάνοια. Το υπουργείο Οικονομικών και η Ομοσπονδιακή Τράπεζα προσπαθούν πυρετωδώς να διευρύνουν το πεδίο παρέμβασης της κυβέρνησης, για να αντικαταστήσουν αβέβαιης αξίας οικονομικά εργαλεία με άλλα εγγυημένα, στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν τη μεγαλύτερη οικονομική θύελλα που έχει ξεσπάσει από τη δεκαετία του 1930 κι έπειτα.

Παράδοξα, μια ρεπουμπλικανική κυβέρνηση, που υποστήριζε την ελεύθερη αγορά, προετοιμάζει τη μεγαλύτερη κυβερνητική παρέμβαση στην αγορά. Με ποια αποτελέσματα, όμως; Διασώσεις, οικονομική βοήθεια και δημόσιες εγγυήσεις δεν θα βοηθήσουν τη Γουόλ Στριτ, επειδή το κύριο πρόβλημά της δεν είναι η έλλειψη κεφαλαίων. Είναι η έλλειψη εμπιστοσύνης.

Η αιτία που προκάλεσε την κρίση ήταν ο κυκλώνας των στεγαστικών δανείων υψηλού ρίσκου, αλλά το πρόβλημα είναι πολύ βαθύτερο. Οι χρηματοπιστωτικές αγορές ανταλλάσσουν υποσχέσεις: ότι τα αγαθά και οι πόροι θα έχουν μια ορισμένη αξία, ότι οι αριθμοί ενός ισολογισμού είναι αξιόπιστοι, ότι ένα δάνειο έχει έναν περιορισμένο κίνδυνο. Αν οι επενδυτές πάντως να έχουν εμπιστοσύνη σε αυτές τις υποσχέσεις, τότε η Γουόλ Στριτ δεν μπορεί να λειτουργήσει. Αυτό που αποκαλύφθηκε είναι το ότι πολλές από αυτές τις υποσχέσεις δεν άξιζαν ούτε το χαρτί πάνω στο οποίο είχαν γραφτεί. Κι αυτό γιατί, όταν πριν από μερικά χρόνια η αγορά ήταν σε φάση επέκτασης, πολλοί οικονομικοί παράγοντες δεν είχαν ιδέα για το τι ήταν εκείνο που αγόραζαν ή πουλούσαν. Ακόμη χειρότερα, δεν τους ενδιέφερε καθόλου. Παράγωγα των παραγώγων, τίτλοι προστασίας έναντι χρεοκοπίας (credit default swaps) και φυσικά επενδύσεις εγγυημένες από στεγαστικά δά-

νεια. Φαινόταν να μην υπάρχουν όρια στις επενδύσεις που γίνονταν με δανεισμό, στα στοιχεία του παθητικού που δεν εγγράφονταν στους ισολογισμούς, σε ό,τι οι υπηρεσίες ελέγχου μπορούσαν να βεβαιώσουν ύστερα από απαίτηση αυτού που τις πλήρωνε.

Πριν από δύο χρόνια, ζήτησα από έναν μάνατζερ ενός κερδοσκοπικού αμοιβαίου κεφαλαίου (hedge fund) να περιγράψει την αξία των επενδύσεων του κεφαλαίου του. Αρχισε να γελάει και μου απάντησε ότι δεν είχε ιδέα. Αυτό σημαίνει ότι οι υποσχέσεις δεν είχαν όρια. Οι οργανισμοί που ήταν επιφορτισμένοι με το καθήκον να θέτουν τους κανόνες —ο Άλαν Γκρίνσπαν ιδιαίτερα— είχαν αλλού στραμμένο το βλέμμα τους. Αυτό το σύστημα λειτουργούσε καλά όσο όλοι συνέχιζαν να το ερμπεύουν και όσο η αγορά βρισκόταν σε φάση επέκτασης. Αλλά ήταν αρκετό να μην τηρηθούν λίγες υποσχέσεις ώστε ολόκληρο το σύστημα να καταρρεύσει.

Τι πρέπει να γίνει; Η λύση δεν είναι να παρεμβαίνει το κράτος στον καπιταλισμό με διασώσεις και βοήθειες που μεταφέρουν τον κίνδυνο στους φορολογουμένους. Αν αυτό που λείπει είναι η εμπιστοσύνη και όχι τόσο τα κεφάλαια, το κύριο βήμα που πρέπει να κάνει η πολιτική είναι να αποκαταστήσει την εμπιστοσύνη. Και ο καλύτερος τρόπος για να το κάνει είναι να καθορίσει κανόνες που θα υποχρεώσουν τους οικονομικούς παράγοντες να τηρούν τις υποσχέσεις τους και να λένε την αλήθεια, καθώς και αυστηρούς ελέγχους που θα εγγυώνται αυτό το αποτέλεσμα.

Λέμε στα φτωχά έθνη ότι οφείλουν να καταστήσουν διαφανείς τις αγορές τους, αν θέλουν να προσελκύσουν επενδύσεις. Τώρα η υποχρέωση αυτή βαρύνει εμάς. Εξαιτίας της έλλειψης καταλλήλων κανόνων ή ελέγχων, οι αγορές μας έγιναν αναξιόπιστες και απαιτητές. Τώρα η κυβέρνηση έχει δύο εναλλακτικές λύσεις: να συνεχίσει να πληρώνει για όποιον σφάλλει ή να καθιερώσει τους κανόνες που επιβάλλουν τη διαφάνεια. Εγώ τάσσομαι με τη δεύτερη λύση.

ΤΗΣ ΝΑΟΜΙ ΚΛΑΪΝ

Οτι και αν σημαίνουν τα γεγονότα που συμβαίνουν αυτές τις εβδομάδες, κανείς δεν θα έπρεπε να πιστέψει στις υπερβολικές δηλώσεις που βλέπουν στην κρίση των αγορών τον θάνατο της ιδεολογίας της ελεύθερης αγοράς. Η ιδεολογία της ελεύθερης αγοράς υπηρετούσε πάντοτε τα συμφέροντα του κεφαλαίου και η παρουσία της εμφανίζει πολλές εναλλαγές ανάλογα με τη χρησιμότητά της γι' αυτά τα συμφέροντα.

Στη διάρκεια των περιόδων οικονομικής ανάπτυξης είναι χρήσιμο να κηρύττουν το *laissez faire*, επειδή μια απουσία κυβέρνηση δίνει τη δυνατότητα

Η ιδεολογία του κεφαλαίου

στις κερδοσκοπικές φούσκες να διογκώνονται ανεβάζοντας τις τιμές. Όταν αυτές οι φούσκες σκάνε, η ιδεολογία γίνεται εμπόδιο και παραμερίζεται, ενώ οι μεγάλες κυβερνήσεις τρέχουν στα χαράκωματα. Τα υπολοιπα είναι εγγυημένα: η ιδεολογία θα επανέλθει κραυγάζοντας πιο δυνατά από πριν, όταν τερματιστούν τα εγχειρήματα οικονομικής διάσωσης. Τα πελώρια χρέη που συσσωρεύει ο δημόσιος τομέας για να σώσει οικονομικά τους κερδοσκόπους, θα γίνουν τότε παράγοντας μιας κρίσης του προϋπολογισμού, που θα συνεπάγεται έναν εξορθολογισμό καθώς και μια περικοπή των κοινωνικών προγραμμάτων, με δυο λόγια μιαν ανανεωμένη ώθηση για να ιδιωτικοποιηθεί ό,τι απομένει από τον δημόσιο τομέα. Θα μας πουν επιπλέον ότι οι ελλείψεις μας για ένα πράσινο μέλλον κοστίζουν υπερβολικά.

Αυτό που δεν γνωρίζουμε είναι το πώς θα απαντήσει ο δημόσιος τομέας. Ας πάρουμε υπόψη μας ότι στην Αμερική όλοι όσοι είναι μικρότεροι των 40 ετών έχουν μεγαλώσει με την αντίληψη ότι η κυβέρνηση δεν μπορεί να παρεμβαίνει στη ζωή τους, ότι η κυβέρνηση είναι το πρόβλημα και όχι η λύση, ότι η ελεύθερη αγορά είναι η μοναδική επιλογή.

Τώρα, ξαφνικά, βρισκόμαστε μπρο-

στά σε μια κυβέρνηση εξαιρετικά ενεργητική και έντονα παρεμβατική, φαινομενικά έτοιμη να κάνει οτιδήποτε είναι αναγκαίο για να σώσει τους επενδυτές από τους εαυτούς τους. Μπροστά σε αυτό το σενάριο αναδύεται αυθόρμητα ένα ερώτημα: Αν το κράτος μπορεί να παρεμβαίνει για να σώσει τις εταιρείες, που από έλλειψη σύνθεσης διατρέχουν κινδύνους στη στεγαστική αγορά, γιατί δεν μπορεί να παρέμβει προκειμένου να αποτρέψει την αφαίρεση από εκατομμύρια Αμερικανούς του δικαιώματος να εξαλείψουν μιαν υποθήκη; Με τον ίδιο τρόπο, αν 85 δισεκατομμύρια δολάρια μπορούν να διατεθούν αμέσως για να εξαγοραστεί ο ασφαλιστικός γίγαντας Aig, γιατί η υγειονομική περιθαλψη για όλους, η οποία θα προστάτευε τους Αμερικανούς από τις ληστικές πρακτικές των ασφαλιστικών εταιρειών, παρουσιάζεται σαν απάσιτο όνειρο; Και αν άλλες εταιρείες χρειάζονται τα χρήματα των φορολογουμένων για να επιβιώσουν, γιατί οι φορολογούμενοι να μην μπορούν να ζητήσουν ανταλλάγματα, για παράδειγμα να τεθούν όρια στις αμοιβές των διευθυντικών στελεχών και να υπάρξουν εγγυήσεις ότι δεν θα χαθούν θέσεις εργασίας; Τώρα που είναι σαφές ότι η κυβέρνηση μπορεί να δρα σε καιρούς κρίσης,

θα είναι πολύ δύσκολο στο μέλλον για την κυβέρνηση να υποστηρίξει ότι δεν μπορεί να παρέμβει.

Μια άλλη πιθανή αλλαγή σχετίζεται με τις προσδοκίες της αγοράς για μελλοντικές ιδιωτικοποιήσεις. Εδώ και πολλά χρόνια, οι τράπεζες που ασχολούνται με επενδύσεις σε παγκόσμιο επίπεδο ασκούν πιέσεις στους πολιτικούς για δύο νέες αγορές: η μια που θα προέκυπτε από την ιδιωτικοποίηση του συνταξιοδοτικού συστήματος και μία άλλη που θα πηγάζε από ένα νέο κύμα ιδιωτικοποιήσεων του οδικού συστήματος και του συστήματος ύδρευσης. Και τα δύο αυτά όνειρα γίνονται πιο δύσκολο να πραγματοποιηθούν. Οι Αμερικανοί δεν έχουν την επιθυμία να εμπιστευτούν τα περιουσιακά τους αγαθά, ατομικά και συλλογικά, στους απερισκεπτικούς κερδοσκόπους της Γουόλ Στριτ, ιδιαίτερα επειδή είναι αρκετά πιθανό να υποκρεωθούν οι φορολογούμενοι να ξαναγοράσουν τα αγαθά τους, όταν θα σκάσει η προσεχής χρηματοπιστωτική φούσκα.

Με την αποτυχία των διαπραγματεύσεων της Παγκόσμιας Οργάνωσης Εμπορίου, αυτή η κρίση θα μπορούσε και να λειτουργήσει ως καταλύτης για μια ριζικά εναλλακτική προσέγγιση στη ρύθμιση των παγκόσμιων αγορών και των οικονομικών συστημάτων. Ήδη

παρακολουθούμε στις αναπτυσσόμενες χώρες μια κίνηση προς την «εποιοτική κυριαρχία», προκειμένου να μην εγκαταλείψουν την πρόσβαση στην τροφή στα καπρίτσια των χονδρεμπόρων. Ίσως οι καιροί είναι ώριμοι για ιδέες όπως η φορολόγηση του εμπορίου, που θα επιβράδυνε τις κερδοσκοπικές επενδύσεις, και για άλλους ελέγχους κεφαλαίων σε παγκόσμιο επίπεδο.

Και τώρα που η εθνικοποίηση δεν είναι πλέον μια κακή λέξη, οι πειρεσμένες εταιρείες θα πρέπει να προσέξουν. Κάποιος πρέπει να πληρώσει για την αλλαγή προς ένα περισσότερο βιώσιμο μέλλον, και αυτό έχει περισσότερο νόημα εξαιτίας του μεγέθους των εσόδων που προέρχονται από έναν εξαιρετικά κερδοφόρο τομέα, που είναι και ο μεγαλύτερος υπεύθυνος για την περιβαλλοντική και κλιματική κρίση. Έχει σίγουρα περισσότερο νόημα από τη δημιουργία μιας άλλης επικινδύνους χρηματοπιστωτικής φούσκας στο εμπόριο του άνθρακα.

Οστόσο, η κρίση που παρακολουθούμε απαιτεί βαθύτερες αλλαγές. Αυτά τα δάνεια-σκουπίδια έγιναν δυνατό να πολλαπλασιαστούν όχι μόνον επειδή οι ρυθμιστές-διορθωτές δεν κατανοούσαν τους κινδύνους, αλλά κι επειδή έχουμε ένα οικονομικό σύστημα που μετράει τη συλλογική μας ευημερία βασισμένο αποκλειστικά στην αύξηση του ΑΕΠ. Είσι, όσο τα δάνεια-σκουπίδια τροφοδοτούσαν την οικονομική ανάπτυξη, οι κυβερνήσεις μας τα υποστήριζαν ενεργητικά. Επομένως, αυτό που η κρίση θέτει αληθινά υπό αμφισβήτηση είναι η αναντιρρητη αφοσίωση στην ανάπτυξη με κάθε τίμημα. Αυτή η κρίση θα έπρεπε να οδηγήσει προς έναν τρόπο ριζικά διαφορετικό για την κοινωνία μας να μετράει την ευημερία και την πρόοδο.

Τίποτε από όλα αυτά, ωστόσο, δεν θα συμβεί, αν δεν υπάρξει μια πελώρια πίεση της κοινής γνώμης στην πολιτική τάξη σε αυτή την κομβική περίοδο. Όχι απλώς μια αδύναμη πολιτική πίεση, αλλά μια επιστροφή στους δρόμους και στην άμεση δράση, σαν και αυτή που στη δεκαετία του 1930 εγκαίνιασε το New Deal. Χωρίς αυτή την πίεση θα υπάρξουν μόνον επιφανειακές αλλαγές και μια επιστροφή, το συντομότερο δυνατό, στο *business as usual*.

Αντιμέτωποι με την κρίση

Το τέλος της εποχής των ακροτήτων

ΤΟΥ ΜΙΣΕΛ ΑΛΙΕΤΑ

Αυτή η κρίση σηματοδοτεί τη χρεοκοπία ενός «πιστεύω», σύμφωνα με το οποίο το οικονομικό σύστημα μπορεί να αυτορυθμίζεται. Είναι, επομένως, η αποτυχία μιας ιδεολογίας, η οποία αναπτύχθηκε εδώ και τριάντα χρόνια από τον Ρόναλντ Ρέιγκαν και τη Μάργκαρετ Θάτσερ κι έπειτα έφτασε στον παροξυσμό της με τον Τζορτζ Μπους και τον Άλαν Γκρίνσπαν (πρώην επικεφαλής της Ομοσπονδιακής Τράπεζας). Αυτή η ιδεολογία επέτρεψε στα διάφορα χρηματοπιστωτικά και οικονομικά τεχνάσματα όχι μόνο να αναπτυχθούν, αλλά και να γίνουν αντικείμενο εκμετάλλευσης με ιδιαίτερα σπρεβλό τρόπο. Η ανάληψη από το κράτος της ευθύνης για το οικονομικό σύστημα (όπως βλέπουμε να γίνεται σήμερα στις Ηνωμένες Πολιτείες) κλείνει μια εποχή που διήρκεσε μία τριακονταετία, την εποχή όλων των ακροτήτων της τραπεζικής πίστης, αλλά και της απαράδεκτης διευρύνσης των ανισοτήτων, που οφείλεται στην ανεξέλεγκτη οικονομία της ελεύθερης αγοράς.

Το πελώριο μέγεθος του αμερικανικού δημόσιου χρέους και η επιστροφή των αναγκών ρυθμίσεων στις τράπεζες και στις αγορές κεφαλαίων θα αυξήσουν μονιμότερα το κοστος των πιστώσεων και θα περιορίσουν τους μοχλούς του δανεισμού.

Η αχαλίνωτη ανάπτυξη της Δύσης, που στηριζόταν στον δανεισμό, ενώ τα πραγματικά εισοδήματα της μεγάλης πλειονότητας των πολιτών παρέμεναν στάσιμα, έφτασε στο τέρμα της. Στο μέλλον η οικονομική δραστηριότητα θα πρέπει να χρηματοδοτείται κυρίως από δικές της πηγές που προορίζονται για μακροπρόθεσμες επενδύσεις.

Η Κίνα αναπτύσσει ένα εναλλακτικό μοντέλο καπιταλισμού ελεγχόμενου από το κράτος και βασισμένου στη δύναμη της αποταμίευσης. Η άθνηση της ασιατικής οικονομίας, η οποία θα οργανώσει βαθμιαία τις αγορές της και θα αναπτύξει τους θεσμικούς επενδυτές της, καθιστά δυνατή την πρόβλεψη ενός οικονομικού συστήματος που θα προσλάβει νέες μορφές. Η δυτική αποταμίευση θα επενδυθεί στις αναδυόμενες χώρες. Και τα αποθεματικά που διαχειρίζονται τα κράτη και οι επιχειρήσεις των αναδυόμενων χωρών θα αποκτήσουν εταιρείες στη Δύση.

Σε μια κρίση τόσο μεγάλη, από τη στιγμή που η ιδιωτική οικονομία δεν δαπανά πλέον αρκετά, το κράτος οφείλει να παρέμβει. Όμως η οικονομική πολιτική της Ευρώπης έχει παραλύσει εξαιτίας των δεσμεύσεων του συμφώνου σταθερότητας, το οποίο περιορίζει τα δημόσια ελλείμματα και είναι απολύτως ακατάλληλο για την εποχή μας. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις είναι ανίκανες να προωθήσουν μια συντονισμένη δράση.

Αν εξετάσουμε τους οικονομικούς κύκλους από το 1980, οι κρίσεις ξεσπούν πάντα στις Ηνωμένες Πολιτείες και η Ευρώπη υφίσταται πάντοτε μια χρονικά μεγαλύτερη οικονομική επιβράδυνση. Αλλά όταν αποσιώζουν οι κατάλληλες απαντήσεις, χρειάζεται τόσος χρόνος για την ανάκαμψη, ώστε μόλις βγαίνουμε από τη μια κρίση έρχεται μια άλλη. Τελευταίο παράδειγμα: Οι Ηνωμένες Πολιτείες ξαναπήραν μπρος το 2003, η Ευρώπη το 2005. Και το 2008 αυτό ξαναρχίζει. Δεν έχουμε τον χρόνο να αποκαταστήσουμε μια διαρκή δυναμική, και αυτό έχει ως συνέπεια την εξασθένηση της ανάπτυξης μακροπρόθεσμα.

ΤΟΥ ΑΝΡΙ ΒΕΜΠΕΡ

Η πρωταρχική αιτία –όσο και αν είναι μακρινή– της χρηματοπιστωτικής και οικονομικής κρίσης που ζούμε είναι ιδεολογική. Στα τέλη της δεκαετίας του 1970, η νεοφιλελεύθερη ιδεολογία, η οποία επί μακρόν είχε θεωρηθεί αναξιόπιστη και είχε περιθωριοποιηθεί μετά τη Μεγάλη Ύφεση της δεκαετίας του 1930, επέστρεψε δυναμικά. Η κριτική της αποτυχίας του κράτους και της γραφειοκρατίας του επισκίασε την κριτική για τις αδυναμίες της αγοράς. Στη σύγχρονη μορφή του, ο νεοφιλελευθερισμός βασίζεται σε δύο αξιώματα. Το πρώτο υποστηρίζει ότι το ελεύθερο παιχνίδι των αγορών επιτρέπει την καλύτερη κατανομή των πόρων και την άριστη ανάπτυξη της οικονομίας. Το δεύτερο, ότι οι αγορές είναι προικισμένες με ικανότητες αυτορύθμισης, που καθιστούν την παρέμβαση της δημόσιας εξουσίας στην οικονομική ζωή όχι μόνον ανώφελη, αλλά ακόμα και ζημιογόνο. Στο όνομα αυτών των πεποιθήσεων οι νεοφι-

μας απαντούσαν με συγκατάβαση ότι η πληθωρική δημιουργικότητα της χρηματοπιστωτικής βιομηχανίας επέτρεπε τη διασπορά των κινδύνων σε εκατοντάδες εκατομμύρια οικονομικών παραγόντων και εξαιτίας αυτού του γεγονότος απέκλειε ένα τραπεζικό κραχ. Στην πραγματικότητα, τα όλο και πιο περίπλοκα παράγωγα προϊόντα δημιουργούσαν τις προϋποθέσεις μιας γενικευμένης κρίσης εμπιστοσύνης στη φερεγγυότητα του συστήματος.

Σήμερα, για να αποτρέψουν την κατάρρευση, οι δυτικές κυβερνήσεις εθνικοποιούν μαζικά τις ζημιές και υποχρεώνουν τους φορολογούμενους να πληρώσουν τα εκατοντάδες δισεκατομμύρια δολάρια που σπαταλήθηκαν από τις μικρές ιδιοφυίες του χρηματοπιστωτικού τομέα. Ο νεοφιλελεύθερος μύθος για τις ικανότητες των αγορών για αυτορύθμιση δέχτηκε ένα πλήγμα. Το ίδιο και το συνακόλουθο πόρισμα για την αναγκαία αποσυρση του κράτους. Οι νεοφιλελεύθεροι εμφανίζονται αυτοί που αληθινά είναι: ιδεολόγοι που στιγματίζουν

ναδιάρθρωση και επανένταξη των ανέργων) αλλά και στο εθνικό (ανάπτυξη της εκπαίδευσης και της έρευνας, εξειδίκευση της οικονομίας μας στις βιομηχανίες αιχμής και στις υπηρεσίες με υψηλή προστιθέμενη αξία, προώθηση των υπηρεσιών στα πρόσωπα). Στο ευρωπαϊκό επίπεδο –που είναι αποφασιστικό– οι σοσιαλιστές πρέπει να επιβάλουν έναν συντονισμό της οικονομικής πολιτικής των κρατών – μελών, την ενεργοποίηση μιας πολιτικής μεγάλων έργων στις διηπειρωτικές υποδομές και την προώθηση κοινών πολιτικών στην ενέργεια, στην έρευνα και στην άμυνα. Στο διεθνές επίπεδο, τέλος, οφείλουν να προτείνουν τη δημιουργία ενός συμβολίου οικονομικής ασφαλείας στο πλαίσιο του ΟΗΕ, ο ρόλος του οποίου θα είναι να αποτρέψει προληπτικά τις κρίσεις ή τουλάχιστον να περιορίζει το εύρος τους.

Για να θέσουμε ένα τέρμα στον πολλαπλασιασμό των οικονομικών κρίσεων θα πρέπει να ενισχύσουμε τους κανόνες σύνθεσης και τα συστήματα ελέγχου των αγορών. Να δημιουργήσουμε

Πλήγμα στους μύθους του νεοφιλέλευθερισμού

λελεύθεροι κήρυτταν εδώ και τριάντα χρόνια την απόσυρση του κράτους από την οικονομική και κοινωνική ζωή, την αναδίπλωσή του στις λειτουργίες της διατήρησης της εσωτερικής και εξωτερικής ασφάλειας. Στο όνομα αυτών των πεποιθήσεων εγκωμιάζαν την ιδιωτικοποίηση των δημόσιων υπηρεσιών και την επέκταση των εμπορευματικών σχέσεων στους περισσότερους τομείς της κοινωνικής δραστηριότητας.

Οι Γάλλοι σοσιαλιστές ποτέ δεν συμμερίστηκαν αυτό το «πιστεύω». Ποτέ δεν πίστεψαν ότι οι αγορές ήταν πάντοτε καλύτερα πληροφορημένες από τους πολιτικούς, ότι οι επιχειρηματίες ήταν πάντοτε ευφυέστεροι από τους δημόσιους λειτουργούς. Γι' αυτό τους συνόδευε –και τους συνοδεύει ακόμα– μια σταθερή φήμη ότι είναι οπισθοδρομικοί και κρατολάτρες. Αυτοί που τους κατηγορούσαν –ενάντια

σε όλα τα προφανή δεδομένα– ότι απορρίπτουν την οικονομία της αγοράς, τους κατηγορούσαν στην πραγματικότητα ότι απορρίπτουν τα αξιώματα του νεοφιλελευθερισμού και τις πολιτικές που απορρέουν από αυτά. Όλοι αυτοί θα πρέπει επιτέλους να κατεβάσουν τους τόνους. Τριάντα χρόνια φιλελευθεροποίησης, απορρυθμίσεων, ιδιωτικοποιήσεων, υπό την εξουσία των Ηνωμένων Πολιτειών και των μεγάλων πολυεθνικών, καταλήγουν σήμερα στη σοβαρότερη οικονομική κρίση που γνώρισε ο καπιταλισμός μετά το 1929. Όταν διαμαρτυρόμασταν ενάντια στην υπερβολική φιλελευθεροποίηση και την υπερτροφία των χρηματοπιστωτικών αγορών, όταν προειδοποιούσαμε για τα κρυφά λογιστικά στοιχεία που καθιστούσαν δυνατή την παράκαμψη των ελέγχων, όταν ξεσηκώνομασταν εναντίον στη διάδοση των φορολογικών παραδείσων,

την κρατική παρέμβαση στις περ-
δους των παχιών αγελάδων και που απαιτούν, αντιθέτως, τη μαζική κρατική υποστήριξη, όταν έρχονται καταιγίδες που τις προκάλεσαν οι πολιτικές τους.

Η ιδέα ότι ο κόσμος υποφέρει από μια έλλειψη και όχι από μια υπερβολική δόση οργάνωσης, ότι πρέπει να επεξεργαστούμε νέους κανόνες λειτουργίας της παγκόσμιας οικονομίας και να οικοδομήσουμε τις διεθνείς οργανώσεις που είναι ικανές να εξασφαλίσουν την εφαρμογή τους, θα γνωρίσει και πάλι μεγάλη απήχηση. Αν θέλουν να αποτρέψουν το ενδεχόμενο να ωφεληθεί από αυτό η ακροδεξιά, οι σοσιαλιστές οφείλουν να ενσαρκώσουν την επιστροφή της δημόσιας εξουσίας στην οικονομική και κοινωνική ζωή σε όλα τα επίπεδα. Αυτό ισχύει στο δημοτικό και περιφερειακό επίπεδο (οικονομική α-

μόσιες υπηρεσίες εποπτείας και ελέγχου. Να μεταρρυθμίσουμε τους λογιστικούς κανόνες αγγλοσαξονικής έμπνευσης που υιοθετήθηκαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση το 2002 και που αποκαλύφθηκε ότι ευνοούν την περιοδική εμφάνιση των κρίσεων. Να μεταρρυθμίσουμε τον τρόπο αμοιβής των χρηματοπιστωτικών παραγόντων, που τους ωθεί σήμερα να αναλαμβάνουν υπερβολικά ρίσκα. Να θεσμοθετήσουμε έναν Ευρωπαίο επιθεωρητή.

Το Γαλλικό Σοσιαλιστικό Κόμμα τάσσεται υπέρ μιας κοινωνικής και οικολογικής οικονομίας της αγοράς, δηλαδή υπέρ μιας οικονομίας με επιχειρηματική ελευθερία, που ρυθμίζεται από τη δημόσια εξουσία και τους κοινωνικούς εταίρους. Το νέο ιδεολογικό πλαίσιο θα είναι όλο και πιο ευνοϊκό σε αυτό το σχέδιο. Σε μας ανήκει το καθήκον να ορίσουμε επακριβώς το περιεχόμενο του και τα μέσα του.

Χρειαζόμαστε περισσότερο κράτος;

ΤΟΥ ΜΙΚΕΛΕ ΣΑΛΒΑΤΙ

Δεν θα ήθελα η οικονομική κρίση που βρίσκεται σε εξέλιξη στις Ηνωμένες Πολιτείες και η επώδυνη δημόσια παρέμβαση που προκλήθηκε σε αυτή τη χώρα, να τροφοδοτήσει στη δική μας χώρα ένα κλίμα υπέρ του «περισσότερου κράτους», που είναι εξίσου επιφανειακό –αλλά κυφορεί πολιτικές συνέπειες– με το κλίμα υπέρ της «περισσότερης αγοράς» που κυριαρχούσε μέχρι πρόσφατα. Είναι αλήθεια ότι το αμερικανικό υπουργείο Οικονομικών ξοδεύει πελώριους πόρους για να αμβλύνει τις επιπτώσεις της κρίσης. Πρόκειται όμως για μια επείγουσα απάντηση. Το πρόβλημα που βρίσκεται στην πηγή των τωρινών δυσκολιών δεν είναι από εκείνα που επιλύονται με το να ριζούμε πάνω του (δημόσια) χρήματα. Είναι ένα πρόβλημα ανεπαρκούς και κακής ρύθμισης των αγορών, από την οποία προκύπτει ένας κίνδυνος οικονομικής στάθμιας, μια υψηλή πιθανότητα κατάρρευσης της πελώριας πυραμίδας χρεών και πιστώσεων που άφησαν να οικοδομείται τα τελευταία χρόνια πάνω σε σαθρές βάσεις.

Ενας κίνδυνος τον οποίο γνώριζαν οι αμερικανικές αρχές –ένα τμήμα των τόσο δυσφημισμένων οικονομολόγων δεν είχε κουραστεί ποτέ να τον υπενθυμίζει–, αλλά για την αντιμετώπιση του οποίου δεν έδρασαν έγκαιρα. Εν μέρει επειδή, όταν τα πράγματα πήγαιναν καλά, όλοι κέρδιζαν και χρειαζόταν μεγάλο πολιτικό θάρρος για να τερματίσουν την «ευφορία», έστω και αν αυτή ήταν «ανορθολογική». Αλλά κυρίως επειδή εκείνοι που κέρδιζαν περισσότερο (πολύ περισσότερο) διέθεταν μεγάλη επιρροή στις αρχές στις οποίες είχε ανατεθεί η ρύθμιση. Δεν είναι δυνατόν να προβλέψουμε το αν οι επείγουσες παρεμβάσεις θα είναι αποτελεσματικές, και κυρίως το αν θα κατορθώσουν και σε ποιο χρόνο οι αρχές να θεμελιώσουν ένα καθεστώς ρύθμισης και εποπτείας, ικανό να αποκαταστήσει στις χρηματοπιστωτικές αγορές την εμπιστοσύνη που τόσο έχουν ανάγκη. Θα το κατορθώσουν βέβαια, αλλά α-

φού πρώτα θα έχει καταβληθεί υψηλότατο τίμημα για την ευημερία στις Ηνωμένες Πολιτείες και σε ολόκληρο τον κόσμο.

Θα ήθελα μόνο να υπογραμμίσω ότι το να μιλάμε για «περισσότερο κράτος» σχετικά με τα όσα συμβαίνουν στην Αμερική προκαλεί μόνο σύγχυση των ιδεών. Ουσιαστικά πρόκειται για μια αποτυχία της πολιτικής, μιας πολιτικής διεφθαρμένης από υπερβολικά στενούς δεσμούς με τα μεγάλα ιδιωτικά συμφέροντα, η οποία δεν κατόρθωσε να επιβάλει ορθούς κανόνες στο σύστημα των χρηματοπιστωτικών αγορών. Κανόνες που θα είχαν επιτρέψει να υπάρχουν ταυτόχρονα ένας ανταγωνιστικός και ανανεωτικός χρηματοπιστωτικός τομέας –στον βαθμό που είναι αναγκαίος για την ανάπτυξη της πραγματικής οικονομίας– και συνθήκες σταθερότητας και εμπιστοσύνης. Οι συνθήκες αυτές θα είχαν αποτρέψει την αναποτελεσματικότητα και τις αδικίες που συνδέονται με τη χρήση δημόσιων πόρων, που υποχρεώθηκε να κάνει το αμερικανικό υπουργείο Οικονομικών.

Η σύγχυση των ιδεών μπορεί να είναι επικίνδυνη σε μια χώρα όπως η Ιταλία, η οποία ποτέ δεν είχε μια καλή σχέση με τους κανόνες, στην οποία οι σχέσεις ανάμεσα σε πολιτική και επιχειρήσεις υπήρξαν πάντοτε αρκετά στενές και στην οποία ο ίδιος ο ιδιωτικός καπιταλισμός, στα υψηλότερα πεδία του, είναι σε μεγάλο βαθμό ένας καπιταλισμός της διαπλοκής και όχι της αγοράς. Μια χώρα στην οποία η σύγκρουση συμφερόντων είναι ακόμη πιο ενδημική από όσο στις Ηνωμένες Πολιτείες. Ενα σχέδιο αποτελεσματικής ρύθμισης είναι βέβαια μια δημόσια παρέμβαση, αλλά δεν είναι κατ' ανάγκη «περισσότερο κράτος». Είναι μάλιστα το ακριβώς αντιθέτο του: κανόνες ενάντια στις ευνοιοκρατικές διακρίσεις, απόσταση ενάντια στη γειννίαση και την ωσμωση με τα ιδιωτικά συμφέροντα, κρατική αντικειμενικότητα ενάντια στην πολιτική μεροληψία. Το «περισσότερο κράτος» με αυτή την έννοια θα το είχαμε μεγάλη ανάγκη, κυρίως για να ξαναρχίσει η ανάπτυξη στη μακρά περίοδο.

Δέκα μέτρα για την έξοδο από την κρίση

ΤΟΥ ΓΙΟΧΑΝ ΓΚΑΛΤΟΥΝΓΚ

Τι κυνισμός να μιλάμε για «κρίση» σαν φαινόμενο ενός μήνα ή ενός χρόνου ή δυο χρόνων, όταν καθημερινά γύρω στις 125 χιλιάδες άνθρωποι πεθαίνουν από πείνα οφειλόμενη στο σύστημα ή από ασθένειες που θα μπορούσαν να είχαν προληφθεί ή θεραπευτεί. Μεγάλο μέρος της ευθύνης ανήκει σε έναν οικονομισμό, ο οποίος αποδίδει μεγαλύτερη σημασία στο σύστημα των συναλλαγών σε σχέση με τις θεμελιώδεις ανάγκες των ανθρώπων. Αυτό ακριβώς είναι ο καπιταλισμός. Κι ωστόσο υπάρχει μια πρόσθετη κρίση εκτός από τη διαρκή κρίση. Με μια συρρίκνωση των τραπεζικών πιστώσεων σε μίαν άρρωστη χρηματοπιστωτική οικονομία, οι συναλλαγές υποφέρουν και υποφέρουν και οι άνθρωποι που τις κάνουν ακόμη περισσότερο από πριν. Πώς είναι δυνατόν;

Ο καπιταλισμός είναι ένα σύστημα που αντλεί πλούτο από τους φτωχούς για να τον δώσει στους πλούσιους με μίαν ελάχιστη ανταπόδοση, εκτός αν υ-

πάρξουν αντίμετρα. Με οικονομικούς όρους: ένα έλλειμμα αγοραστικής δύναμης –με εξαίρεση τον δανεισμό και τις πιστωτικές κάρτες– στα χαμηλά στρώματα και μια υπερβολική συγκέντρωση χρήματος στα υψηλά στρώματα. Σε σημείο που μόνον ένα τμήμα αυτού του χρήματος μπορεί να χρησιμοποιηθεί για την κατανάλωση.

Αλλά η μακροπρόθεσμη επένδυση σε παραγωγικές επιχειρήσεις, σε μια στάσιμη πραγματική οικονομία, είναι περιορισμένη. Γι' αυτό η «επένδυση» μετατρέπεται σε κερδοσκοπία βραχυπρόθεσμης αποδοσης στη χρηματοπιστωτική οικονομία και η φούσκα μεγαλώνει.

Κάθε πραγματική οικονομία παράγει προϊόντα για την κατανάλωση. Αλλά της χρησιμεύει και μια χρηματοπιστωτική οικονομία, η οποία παράγει προϊόντα, όπως τα δάνεια, για να μπορεί να αγοράζει και να πουλάει. Οι δυο τους οφείλουν να συγχρονίζονται. Αν αυτό δεν συμβαίνει, τότε έχουμε κρίση. Υπάρχει όμως και ένα νέο στοιχείο. Με μια στάσιμη οικονομία και μια υπερβολική χρηματική ρευστότητα, η διαφοροποίη-

ση των χρηματοπιστωτικών προϊόντων ήταν προβλεψιμή. Από δω προέκυψαν τα παράγωγα, τα κερδοσκοπικά αμοιβαία κεφάλαια (hedge funds), τα συμβολαία μελλοντικής εκπλήρωσης (futures), τα δικαιώματα προαίρεσης (options) κ.λπ., εκεί όπου πριν είχαμε μετοχές και ομόλογα, δάνεια κι επιτόκια. Είτοι, πριν καταρρεύσει, η Bear and Stearns πληροφόρησε τους πελάτες ότι ένα από τα χρηματοπιστωτικά προϊόντα της δεν αξίζει σχεδόν τίποτα.

Υπάρχει διέξοδος; Φυσικά, αλλά δεν είναι το σχέδιο διάσωσης με τα 700 δισεκατομμύρια δολάρια που αντλήθηκαν από τους φτωχούς φορολογούμενους και δόθηκαν στις τράπεζες και στους πάμπλουτους. Αυτός είναι ο συννηθισμένος καπιταλισμός και δεν θα λειτουργήσει. Με δεδομένη μια μαζική εκτύπωση νομίσματος, χαρίζουν κακά λεφτά στα κακά λεφτά. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, επιβραβεύουν μια πελώρια ανικανότητα που αγγίζει τον δολο και την απάτη. Και τρίτον, περιορίζεται ακόμα περισσότερο η αγοραστική δύναμη του μεγαλύτερου μέρους των Αμερικανών, με αποτέλεσμα

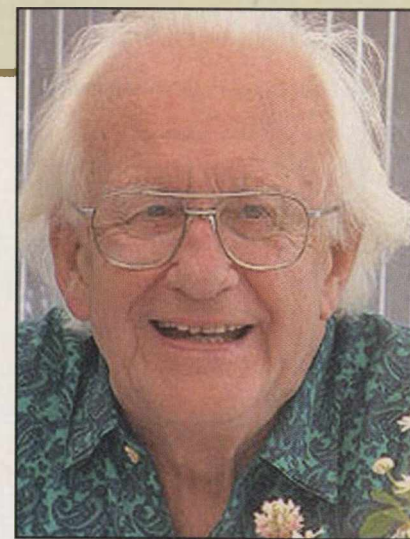
να απομακρύνεται ακόμα περισσότερο η πραγματική οικονομική ανάπτυξη.

Ας εξετάσουμε, αντιθέτως, αυτά τα δέκα σημεία που θα μπορούσαν να λειτουργήσουν:

1. Ένας μαζικός κεινσιανισμός. Μαζική χρηματοδότηση για τη βελτίωση των υποδομών των ΗΠΑ, που βρίσκονται σε διάλυση, δημιουργώντας εκατομμύρια εργασίας, συμπεριλαμβανομένης της κατασκευής σχολείων και νοσοκομείων. Μεγαλύτερη αγοραστική δύναμη για τα χαμηλά στρώματα.

2. Μια μαζική αναδιανομή. Αυξήση της φορολόγησης του πλούτου. Προοδευτική φορολογική κλίμακα και φορολόγηση της πολυτελούς κατανάλωσης. Μείωση της φορολογικής πίεσης για το 70% που ανήκει στα χαμηλά κοινωνικά στρώματα με επιδόματα για την κατοικία και την υγεία.

3. Κυβερνητική παρέμβαση στα στεγαστικά δάνεια που συνάφθηκαν από την αρχή μέχρι και την έκρηξη της φούσκας, ανακουφίζοντας τον οφειλέτη από αυτό το βάρος και βοηθώντας ακόμα και τις τράπεζες.

4. Να σταματήσουν όλες οι κατασχέσεις, να βρεθεί μια δίκαιη λύση για όλους.

5. Να χρηματοδοτηθούν αυτές οι παρεμβάσεις με περικοπή των υπερβολικών δαπανών του Πενταγώνου για την αμερικανική αυτοκρατορία, καθώς και των δαπανών για τις στρατιωτικές βάσεις.

6. Να αφεθούν οι χειρότεροι χρηματοπιστωτικοί θεσμοί και οι χειρότερες τράπεζες να βουλιάξουν, οι πιο άπληστες με τη μικρότερη κάλυψη για τις συναλλαγές τους, καθώς κι εκείνες με τη μεγαλύτερη διαφορά ανάμεσα στους μι-

σθούς και τα φιλοδωρήματα των διευθυντικών στελεχών τους και τους μισθούς των άλλων υπαλλήλων τους.

7. Να κηρυχθεί παράνομο το μεγαλύτερο μέρος των νέων χρηματοπιστωτικών προϊόντων, εκτός αν υπάρχει μια επιβεβαιωμένη εγγύηση ότι ο αγοραστής και ο πωλητής έχουν πλήρη επίγνωση της λειτουργίας τους και των συνεπειών τους.

8. Να ανταμειφθούν οι τράπεζες που διατηρούν ευθείες σχέσεις με τους πελάτες, που ανακοινώνουν σαφώς ότι τα δάνεια θα παραμείνουν επαρκή σε σχέση με τις εγγυήσεις.

9. Να γίνεται δημόσια γνωστό το ακριβές μέγεθος της προσφοράς χρήματος, ώστε να καταστεί περισσότερο διαφανές το οικονομικό σύστημα των ΗΠΑ.

10. Μια σοβαρή υποτίμηση του δολαρίου, για ένα νέο δολάριο που θα μειώνει το βάρος της εξυπηρέτησης του χρέους, έτσι ώστε τα αμερικανικά προϊόντα να γίνουν πιο ανταγωνιστικά και να αποφευχθεί μια μεγάλη άνοδος του πληθωρισμού.

Τα φαντάσματα του Κέινς και του Ρούζβελτ

ΤΟΥ ΜΑΞΙΜΟ ΣΑΛΒΑΝΤΟΡΙ

Διαβάζοντας αυτά που γράφονται για την παρούσα κρίση, ξανάρχεται στη μνήμη μου, εμένα που δεν είμαι γνώστης των οικονομικών, ένα άρθρο του Τζον Μείναρντ Κέινς, το φάντασμα του οποίου –θαμμένο στα χρόνια του θριαμβούντος νεοφιλελευθερισμού– επεστρέψε, καθώς το επικαλούνται για να υποστηρίξουν μίαν οικονομική γραμμή, η οποία αποβλέπει στην κοινωνικοποίηση των ζημιών με ταυτόχρονη διατήρηση της ιδιοκτησίας των κερδών.

Το άρθρο του Αγγλου οικονομολόγου γράφτηκε το 1926 και επομένως προηγείται της καταστροφικής κρίσης του 1929. Αλλά ήδη έλεγε τότε πράγματα αληθινά διαφωτιστικά γύρω από τις σοβαρές δυσλειτουργίες μιας αγοράς, στην οποία οι κερδοσκοπικές δραστηριότητες μπορούν να αναπτύσσονται με πλήρη ελευθερία.

Ερευνώντας τις αιτίες των «μεγαλύτερων οικονομικών δεινών του καιρού μας», ο Κέινς τις εντόπιζε στις «μεγάλες εισοδηματικές α-

νισότητες», που προκαλούνται όταν «ορισμένα άτομα, κατέχοντας ιδιαίτερες θέσεις ή ικανότητες, κατορθώνουν να αντλούν πλεονήματα από την αβεβαιότητα και την αγνοία», όταν «για τους ίδιους λόγους οι μεγάλες επιχειρήσεις είναι συχνά μια λοταρία» που σπέρνει ανεργία, μειώνει τις «εύλογες επιχειρηματικές προσδοκίες», αποδυναμώνει την ορθή απόδοση και την υγιή παραγωγή. Όσο για τη θεραπεία, υποστήριζε ότι δεν έπρεπε να εναποτεθεί στη δράση των ατόμων, επειδή ενδέχεται τα άτομα «να επιδεινώσουν την κατάσταση», αλλά χρειαζόταν να στηριχτούμε «στον αποφασιστικό έλεγχο του χρήματος και της πίστης», στη «διάδοση σε ευρεία κλίμακα των δεδομένων των σχετικών με την επιχειρηματική κατάσταση», στην «πλήρη δημοσίευση (με νόμο, αν είναι αναγκαίο) όλων των δεδομένων της επιχείρησης που είναι χρήσιμο να γνωρίζουμε», σε πολιτικές αποταμίευσης που πρέπει να συγκλίνουν προς τα «πιο παραγωγικά κανάλια από εθνική άποψη». Ο Κέινς ξαναγίνεται της μόδας ως διασώτης κρατικών διασώσεων, αλλά αρκετά λιγότερο ως αδιάλλακτος κριτικός της ασυδοσίας της αγοράς.

Επικαλούνται ακόμα και το φάντασμα του Ρούζβελτ και παρατηρούμε ακόμα και τον Μπους, αφού υπήρξε ένας νέος Χούβερ, αρχιερέας του «ελάχιστου κράτους», να προσπαθεί να μιμηθεί τώρα τον μεγάλο δημοκρατικό πρόεδρο, ο οποίος, μετά την προκλητική επίδειξη πλούτου ενός αρπακτικού καπιταλισμού που γεννήθηκε μια πελώρια καταστροφή, αναζωογόνησε με δύναμη τον γενθύντικο ρόλο του κράτους στην οικονομία. Αλλά και σε αυτή την περίπτωση βλέπουν τη μία όψη του νομίσματος και όχι την άλλη. Ο Μπους, παρασυρμένος από τις επιπτώσεις της υποτέλους στα επιχειρηματικά συμφέροντα νεοφιλελεύθερης οικονομικής πολιτικής του, αφήνει τους κερδοσκοπούς να απολαμ-

βάνουν τα κέρδη που γεννήθηκαν από τους «τοξικούς» τίτλους, οι οποίοι μόλυναν τον αμερικανικό και διεθνή καπιταλισμό, συλλέγει αυτούς τους τίτλους από τα σκουπίδια, τους δίνει στο κράτος και ρίχνει το κόστος στις πλάτες των φορολογουμένων. Αλλά αποφεύγει να μιμηθεί τον Ρούζβελτ και στην πολιτική, δηλαδή να ρίξει φως στις ευθύνες γι' αυτήν τη διαδικασία μόλυνσης.

Και με αφορμή αυτό έρχονται στον νου μας, μετά τα λόγια του Κέινς, εκείνα που εκφώνησε ο Ρούζβελτ το 1932, σύμφωνα με τον οποίο έπρεπε να δοθεί τέλος σε ένα σύστημα που έκανε «τις ζωές του μισού πληθυσμού των Ηνωμένων Πολιτειών κρέας για το βιομηχανικό σφαγείο», προς όφελος των «συμφερόντων λίγων ισχυρών» και η ατομική ιδιοκτησία δεν έπρεπε να «υποτάσσεται στην αδιστακτη χειραγώγηση από μέρους επαγγελματιών παικτών στην αγορά μετοχών και στο σύστημα των μεγάλων εταιρειών», οι οποίοι κερδοσκοπούν ενάντια «στην ευημερία και την ιδιοκτησία των άλλων».

Ο Μπερτινιότι μας βεβαιώνει ότι βρισκόμαστε τώρα μπροστά στην «κρίση του καπιταλισμού», αλλά οι φίλοι του καπιταλισμού μπορούν να κοιμούνται ήσυχοι, επειδή όσο απουσιάζει ένα οργανωμένο αντικαπιταλιστικό υποκείμενο, εφοδιασμένο με ένα έστω και λίγο αξιοπιστο πρόγραμμα, δεν αναδύεται καμία μορφή εναλλακτικής κοινωνίας. Παρ' όλα αυτά είναι γεγονός ότι μια αρκετά σοβαρή κρίση βρίσκεται σε εξέλιξη. Τα «μεγαλύτερα οικονομικά δεινά» (θα προσθέταμε: και πολιτικά) του καιρού μας, για να επαναλάβουμε την έκφραση του Κέινς, είναι αρκετά πρόσφατα: μια ισχυρή ελίτ διεθνών κερδοσκοπών, η οποία έδρασε –ήδη όλοι το αναγνωρίζουν– «ανεύθυνα» μια συσσωρευση των πόρων που έκανε όλο και πλουσιότερα τα ανώτερα στρώματα, φτώχυνε τη μεσαία τάξη και επληξε σκληρά τις μάζες των μισθωτών

εργαζομένων· η έλλειψη βούλησης ή η ανικανότητα των οργάνων, στα οποία είχε ανατεθεί ο έλεγχος της οικονομικής πειρατείας, να επληρώσουν τα καθήκοντά τους.

Μας λένε ότι η Ευρώπη είναι λιγότερο εκτεθειμένη από την Αμερική στους σχετικούς κινδύνους, αλλά η γερμανική κυβέρνηση μας πληροφορεί ότι ήταν η Μεγάλη Βρετανία αυτή που μαζί με τις Ηνωμένες Πολιτείες δεν επιθυμούσε πιο αποτελεσματικές «διεθνείς συμφωνίες ενάντια στην ανεύθυνη οικονομική κερδοσκοπία».

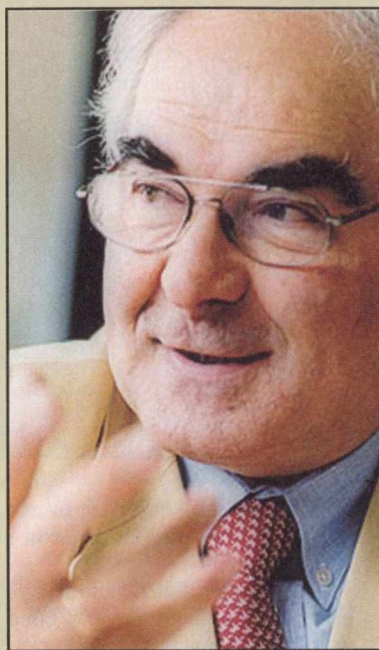
Με δεδομένη αυτή την κατάσταση θα νόμιζε κανείς ότι ήρθε η ώρα για έναν ανανεωμένο, εντιμο σοσιαλδημοκρατικό «συμβιβασμό». Αν όχι τώρα, ποτέ; Η ευρωπαϊκή σοσιαλδημοκρατία όμως (ας μη μιλήσουμε καλύτερα για την ιταλική) φαίνεται να ζει μίαν άδοξη περίοδο. Γνωρίζουμε ότι υπάρχει κάπου, αλλά είναι βουβή. Αναδύεται επομένως τελευταίο το πρόβλημα των προβλημάτων. Η οικονομική και κοινωνική κρίση είναι πιεστική και απαιτεί λύσεις. Η λύση να φορτώσουμε στο κράτος το κόστος της καταστροφικής χρηματοπιστωτικής μόλυνσης δεν υποδεικνύει μια διέξοδο. Όπως είπε το αμερικανικό υπουργείο Οικονομικών, ισοδυναμεί με το να κάνεις το κακό για να αποφυγεις το χειρότερο. Περισσότερο από εκδήλωση ισχύος είναι μια δήλωση αδυναμίας. Επιβεβαιώνεται ότι χρειάζεται μια νέα «διακυβέρνηση» της άρρωστης οικονομίας. Αλλά επειδή πίσω από αυτή την οικονομία υπήρξε και υπάρχει μια πολιτική ή υποτελής στους αιτούντες των «οικονομικών δεινών του καιρού μας» ή ακόμα και συνένοχη, απαιτούνται τολμηρές μεταρρυθμίσεις. Για την ώρα όμως δεν απομένει παρά η διαπίστωση πως οι δυνάμεις που θα μπορούσαν να τις κάνουν δεν φαίνονται στον ορίζοντα.

ΤΟΥ ΡΙΚΑΡΝΤΟ ΠΕΤΡΕΛΑ

Πολύ λίγοι είναι εκείνοι που θα σκεφτούν ότι ζούμε τη χρεοκοπία του παγκόσμιου καπιταλιστικού χρηματοπιστωτικού συστήματος, καθώς όλοι εμείς έχουμε εκπαιδευτεί και πειστεί να πιστεύουμε ότι το καπιταλιστικό σύστημα της αγοράς είναι «στη φύση των πραγμάτων» και ότι δεν υπάρχει εναλλακτική λύση στην καπιταλιστική οικονομία. Γιατί μπορούμε να μιλάμε, ορθά, για χρεοκοπία;

Ο παγκόσμιος χρηματιστικός καπιταλισμός της αγοράς επικράτησε πάνω στη βάση τριών αρχών.

Πρώτον: Η αξία καθορίζεται και μετριέται στις κοινωνίες μας σε συνάρτηση με τη συμβολή που μια πράξη, ένα αγαθό, μια κατάσταση προσφέρει στην αύξηση της αξίας

στην ελευθερία και την αυτορρυθμιστική ισχύ των δυνάμεων του κεφαλαίου και της αγοράς και δεν είναι τυχαίο που σε αυτά τα τελευταία χρόνια οι υποστηρικτές του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος επέβαλαν την ιδέα του «κόστους της πολιτικής»).

Ο παγκόσμιος χρηματιστικός καπιταλισμός της αγοράς οδήγησε στην ενεργειακή κρίση, στην επισιτιστική κρίση, στην κλιματική καταστροφή, στον αποκλεισμό δεκαετομμυρίων προσώπων που ζουν στις παραγκουπόλεις. Αναγνώρισε την νικανότητά του να ξεριζώσει τη φτώχεια στον κόσμο (σήμερα υπολογίζεται ότι είναι περισσότερες από 2,8 δισεκατομμύρια ανθρωπίνες υπάρξεις αυτές που «ζουν» με λιγότερα από 2 δολάρια τη μέρα), ενώ, στην εποχή της ανόδου της ισχύος αυτού του συστήματος, οι υμνητές του εί-

Ανεύθυνοι και κυνικοί υποκριτές

του χρηματιστικού κεφαλαίου.

Δεύτερον: Η ιδιωτική επιχείρηση είναι ο θεσμός που είναι ο πιο κατάλληλος και ικανός να αξιοποιεί τους πόρους που είναι διαθέσιμοι στον κόσμο.

Τρίτον: Η αγορά είναι ο μηχανισμός που είναι κατάλληλος για να επιλέγει αποτελεσματικά τη χρήση των πόρων (και ιδιαίτερα προς όφελος ποιων γίνεται αυτή η χρήση).

Από αυτές τις τρεις αρχές προέκυψαν οι μεγάλοι «νόμοι-εντολές» του παγκόσμιου καπιταλισμού: η εμπορευματοποίηση κάθε μορφής ζωής (όλα είναι εμπορεύμα), η απελευθέρωση κάθε οικονομικής δραστηριότητας (ελευθερία των κινήσεων του κεφαλαίου, έκρηξη των φορολογικών παραδείσων), η απορύθμιση της οικονομίας (η παρέμβαση του κράτους είναι πηγή διαστρέβλωσης της αγοράς), η ιδιωτικοποίηση όλων όσα μπορούν να ιδιωτικοποιηθούν (νερό, υγεία, εκπαίδευση, ενέργεια, τηλεπικοινωνίες, μεταφορές, απορρίμματα, φάρμακα, νεκροταφεία, τράπεζες, ταμειωτήρια, ασφάλεια κ.λπ.), η παγκοσμιοποίηση της χρηματοπιστωτικής οικονομίας, των επιχειρήσεων, του εμπορίου (και η συνακόλουθη διαμόρφωση ισχυροτατων παγκόσμιων ιδιωτικών βιομη-

χανικών και χρηματοπιστωτικών ομάδων), η υποχρέωση ανταγωνιστικότητας σε όλα τα μέτωπα, την οποία κανείς (ούτε και τα κράτη) δεν μπορεί να αποφύγει.

Εδώ και τριάντα τουλάχιστον χρόνια, ο κόσμος (και όχι μόνον η οικονομία) κυβερνιέται από αυτούς τους «νόμους-εντολές». Εδώ και τριάντα χρόνια έγινε τόσο πολύς λόγος για τον θρίαμβο του παγκόσμιου καπιταλιστικού χρηματιστικού συστήματος της αγοράς. Κι ωστόσο –σήμερα είναι πρόδηλο– η εφαρμογή αυτών των «νόμων-εντολών» σε πάνω από τριάντα χρόνια συχνών κρίσεων οδήγησε το καπιταλιστικό σύστημα μπροστά στην κατάρρευση. Το καπιταλιστικό σύστημα κατέδειξε ότι είναι δομικά ασταθές (επειδή θεμελιώνεται πάνω στη διακίνηση, εκθρικό απέναντι στη μεγάλη πλειονότητα του πληθυσμού (επειδή υπηρετεί τις πιο ισχυρές και πλούσιες ομάδες), καταστροφικό για τους φυσικούς πόρους του πλανήτη (επειδή είναι άπληστο και επεκτατικό, καθώς είναι πεπεισμένο ότι όλα είναι δυνατά χάρη στην επιστήμη και την τεχνολογία), αυταρχικό και αλαζονικό απέναντι στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία (επειδή πιστεύει περισσότερο

χαν αναγγείλει το ξεριζώμα της φτώχειας για το 2000, χάρη στις πολιτικές της Παγκόσμιας Τράπεζας και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου.

Σήμερα οι Αμερικανοί, Ευρωπαίοι και Ιάπωνες πολιτικοί και οικονομικοί ηγέτες διαδίδουν στην κοινή γνώμη την ιδέα ότι η κρίση είναι πολύ σοβαρή, αλλά τα θεμέλια του συστήματος είναι καλά και στέρεα. Η επίλυση της κρίσης είναι μόνο ζήτημα χρόνου. Κατά τη γνώμη τους, τα φάρμακα που θα καταστήσουν δυνατή την υπέρβαση της κρίσης είναι τριών ειδών: η αποκατάσταση ορισμένων κανόνων (έχουμε προχωρήσει υπερβολικά –λένε– στη φιλελευθεροποίηση και στην απορύθμιση), η εφαρμογή πιο αυστηρών ελέγχων (οι οικονομικές και νομισματικές αρχές –λένε– υπήρξαν υπερβολικά χαλαρές και άφησαν στις ιδιωτικές εταιρείες ελέγχου καθήκοντα που έπρεπε να ανήκουν στη δική τους αρμοδιότητα), η υιοθέτηση μέτρων πληροφόρησης και διαφάνειας που μπορούν να αποκαταστήσουν την εμπιστοσύνη στο σύστημα. Με αυτόν τον τρόπο αυτοί οι ηγέτες καταδεικνύονται αδαείς (δεν κατανόησαν τίποτε από αυτά που συμβαίνουν, πράγμα ελάχιστα πιθανό), ή

κυνικοί υποκριτές (γνωρίζουν αυτό που συμβαίνει, αλλά δεν τολμούν να ομολογήσουν τη χρεοκοπία του συστήματος που έχουν εγκαθιδρύσει και επιβάλει στον κόσμο), ή ακόμα και ανεύθυνοι (προσπαθούν να φορτώσουν στους «άλλους» την ευθύνη για τη διαιώνιση της παγκόσμιας κρίσης της κοινωνίας, που σηματοδοτεί ήδη την πρώτη δεκαετία του 21ου αιώνα).

Ο παγκόσμιος χρηματιστικός καπιταλισμός της αγοράς υποσχέθηκε ευημερία, ειρήνη, ελευθερία, δημοκρατία, δικαιοσύνη για όλους και ισοτιμία. Παρήγαγε, αντιθέτως, και τροφοδοτούσε φτώχεια, εξαθλίωση, βία, ανασφάλεια, πολέμους, μίσος, αδικία. Μας κληρονομεί μια κοινωνία-κόσμο, η οποία πρέπει ουσιαστικά να διδαχθεί εκ νέου την κοινή συμβίωση, τη δικαιοσύνη, την ελευθερία για όλους.

Βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα η προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στην επείγουσα σύγκληση ενός «συμβουλίου της παγκόσμιας ασφάλειας» –ένα είδος παγκόσμιας συνδιάσκεψης των κρατών του κόσμου– για τον προσδιορισμό και την προώθηση μιας νέας οικονομικο-χρηματοπιστωτικής και πολιτικής αρχιτεκτονικής του πλανήτη. Προς το παρόν ανήκει στα κράτη η ευθύνη να υιοθετήσουν, πάνω σε βάσεις συμφωνημένες σε διεθνές επίπεδο, επείγουσα μέτρα με σκοπό να αποφευχθεί η κοινωνικοποίηση των ζημιών σε βάρος των πιο αδύναμων πληθυσμών του πλανήτη, να καταργηθούν η πολιτική ανεξαρτησία της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και η πολιτική αυτονομία της Ομοσπονδιακής Τράπεζας και των άλλων κεντρικών τραπεζών, να καθιερωθεί εθνικός και διεθνής έλεγχος στις κινήσεις των κεφαλαίων, να ξεριζωθούν οι φορολογικοί παράδεισοι και οι κερδοσκοπικές αγορές, να ρυθμιστεί αυστηρά η νομισματική αγορά (επιτόκια συναλλαγών), να αντικατασταθούν οι ιδιωτικές εταιρείες επιθεώρησης των ισολογισμών με ένα διαφανές δημόσιο σύστημα αξιολόγησης και επιβεβαίωσης.

Η «καλή ειδηση» είναι ότι η ανοικοδόμηση μιας νέας οικονομίας σε πλανητική κλίμακα, η οποία θα βρίσκεται στην υπηρεσία όλων των κατοίκων του κόσμου, είναι τώρα δυνατή.

Μια οφειδόμενη απάντηση

Ο ναρκισσευόμενος Ιανός και ο διπρόσωπος Νάρκισσος

Η επιστολή του Μάνου Στεφανίδη που δημοσιεύτηκε στο ένθετο «Βιβλιοθήκη» της Παρασκευής 20 Σεπτεμβρίου 2008, υπό την ενδεικτική επιγραφή «Ο Ιανός και η κριτική», σχετικά με το άρθρο μου «Σύγχρονες στρατηγικές και τακτικές προβολής και υστεροφημίας όπως εφαρμόζονται στο ευρύτερο πεδίο της λογοτεχνικής παραγωγής» («Βιβλιοθήκη», τεύχος 519, 12-9-2008, σ.σ. 22-24), περιέχει δύο αναντίρρησης εις βάρος μου αλήθειες. Πράγματι είμαι, οφείλω να το παραδεχτώ, και γέρος και άρρωστος. Και πως να μην είμαι, εφόσον και πάσχω από αυθεντική νόσο (σπαστική τετραπάρεση), όχι πάντως, ευτυχώς, στη δεινότερη μορφή της, και διανύω εδώ και τέσσερα χρόνια το τέταρτο στάδιο –δύο σοι ο Θεός– της ηλικίας, «το αχθινότερον του βίου», όπως θα έλεγαν οι αρχαίοι μας συγγραφείς. Κατά τα άλλα η επιστολή είναι γεμάτη από ψεύδη και ανακρίβειες. Θα υποδείξω μια -δυο, αφού διευκρινίσω το ακολουθούμενο. Ανάμεσα στα περιοδικά που υπαινίσσεται ο επιστολογράφος πρέπει κατά πρώτο λόγο να αναγνωρίσουμε το «Πλανώδιον» του Γιάννη Παυλίδη, αληθινό Πλανώδιο (με ω) κατά τα ποινικά και φιγούρινα ως προς την εκτύπωση. Στο 38ο τεύχος του εντύπου αυτού, τον Ιούνιο του 2005, δημοσιεύτηκε κείμενό μου με τον τίτλο «Αλλ' αν' άλλων: διδασκαλίες του λέκτορα του Πανεπιστημίου Αθηνών κ. Μάνου Στεφανίδη». Στο άρθρο αυτό κατήγγειλα σωρεία απίστευτων ή και διασκεδαστικών λαθών, πολλά από τα οποία προέρχονται από πόνημα του ανθρώπου για τα μουσουλμανικά τεμένη της Θράκης.

Ένα από τα ασθενέστερα, περισσότερο αναληθή και κριτικά ακάλυπτο και έκθετο σημείο της επιστολής είναι ο ισχυρισμός –πως του κατέβηκε, αλήθεια, του ανθρώπου!– ότι το άρθρο μου στη «Βιβλιοθήκη» είναι λιβελος! Αν ένα κείμενο στο σύνολό του ή κατά μέγιστο μέρος ανήκει στο απαιτητικό αυτό είδος που θέλει κοίσις, και από τους δύο παίκτες κρίνεται αποκλειστικά από το εάν δυσφημεί επιτυχώς το πρόσωπο κατά του οποίου στρέφεται. Λιβελος είναι πράγματι, για να αναχθούμε σε αυθεντικό και γενέθλιο υπόδειγμα, το φυλλάδιο του Ιακώβου Πολυλά «Πόθεν η μυστικοφοβία του Κ. Σπυριδώνος Ζαμπελίου» (Κέρκυρα, 1860). Ο Κερκυραίος εκδότης και προλογιστής των «Ευρισκομένων» της και προλογιστής των «Ευρισκομένων» του Λυρικού μας γενάρχη στρέφει κατά του Ζαμπελίου –«ιδεομάχο κριτικό» θα τον αποκαλέσει– το ακολουθούμενο εξοντωτικό σατιρικό επίγραμμα του Σολωμού, το οποίο και

επιθέτει ως γενικό μότο του φυλλαδίου: «Σε βλέπω πάντα που κυλάς, / Για πες μου, ψίχαλο, που πας; / Πού πας, ομπρός οπίσω; / - Τον κόσμο να φωτίσω». Ψίχαλο, βέβαια, δεν υπήρξε, έστω κι αν έπεφτε έξω στα ποινικά, στα γλωσσικά, ακόμη και στα εθνικά ο περιώνυμος Λευκαδίτης ιστοριογράφος, αλλά με πιο καιρίο και εξοντωτικό πλήγμα δεν μπορούσε να αρχίσει ο αντίζηλος του. Το σημειώνω αυτό για να ξερούμε τι μας περιμένει, αν το ρίξουμε στη λιβελογραφία. Πάντως αν υπάρχει κάποιο σημείο στο άρθρο μου που προκάλεσε το επιστολικό μένος του Μάνου –χρησιμοποίησε το μικρό όνομα, για να ανταποδώσω τη φιλοφρόνηση– είναι το αυστηρό οπωσδήποτε κριτικό σχολίο μου για τον αληθινά υπερφίαλο και ασύστατο ισχυρισμό του κατά τον οποίο -αντιγράφω από τη σελίδα 21 του «Νάρκισσος και Ιανός»– «Η έκδοση (έχω την ευθύνη για την αραίωση)... πέρα των λοιπών ανατροπών που προτείνει δοκιμάζει επιπλέον –έστω πειραματικά, έστω ακροθιγώς– παράλληλη εξέταση οπτικού και ρηματικού λόγου, την ισοδυναμία ανάμεσα στο κείμενο και την εικόνα».

Δεν θα πέρασε απαρατήρητο από τον αναγνώστη, είμαι βέβαιος, ότι ο Μάνος Στεφανίδης στο απόσπασμα που παραθέσαμε δεν μιλάει για βιβλίο ή τόμο ή ανθολόγιο ή έστω για εγχειρίδιο (όρος πολλαπλά συγγενιστός για τη συγκεκριμένη περίπτωση), αλλά για «έκδοση». Και είναι ακριβώς αυτή η σκόπιμη χρήση και ασάφεια που επέβαλε τη μεθοδική ανίχνευση των παρακειμένων (και περικειμένων) ζωνών του φιλόδοξου όσο και προκλητικού αυτού βιβλίου. Στο άρθρο της «Βιβλιοθήκης» προσπάθησα να δείξουμε ότι το εγχείρημα που σχεδίασαν οι Αριστίνος, Στεφανίδης και Μαραγκόπουλος –για την ακριβή σειρά ως προς τη συμβολή των δύο τελευταίων δεν είμαι σε θέση να εγγυηθώ επί του παρόντος– διαπλέκεται ικανώς, αν όχι και πρωτίστως, με τις στρατηγικές και τακτικές προβολής και υστεροφημίας όπως σχεδιάζονται και σε άλλους χώρους και κατ' εξοχήν στα Ηγουμενεία των Θεωρητικών Σχολών. Αλλωστε το άρθρο που φέρει την υπογραφή μου και διηγείρε ότι τα λιπότερα και ευγενέστερα ένστικτα και συναισθήματα του Μάνου Στεφανίδη, τελειώνει ως εξής: «Ποια τα ακριβή αποτελέσματα του ελέγχου αυτού στη νεωτερική μας πεζογραφία, θα επιχειρήσουμε να περιγράψουμε στη συνέχεια αυτών των σημειώσεων». Εάν, εννοείται, τα άστρα ευνοήσουν.

ΑΝΔΡΕΑΣ ΜΠΕΛΕΖΙΝΗΣ